

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

Руйхатга олинди

№ _____

« ____ » _____ 200_ й

"ТАСДИКЛАЙМАН"

Укув иши буйича проректор

доц. Г.Бобоназаров _____

" ____ " _____ 2007 й.

ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗА

Фанидан укув дастур

5850200- Экология ва табиатдан фойдаланиш йўналиши учун.

Карши-2007й

Аннотация:

Экологик экспертиза фанидан тузилган ушбу ўқув дастури Олий ўқув юртлари 5850200 -Экология ва табиатдан фойдаланиш йўналиши талабаларига мўлжалланган. Ушбу фаннинг уқитишдан максад талабаларда экология йуналиши буйича туплаган билимларини экологик экспертиза фанида мужассамлаштириш ёрдамида амалиётда куллай оладиган даражада куникма хосил килиш. У талабаларда ишлаб чиқаришни устириш натижасида табиий ресурсларидан оқилана фойдаланиш ва табиатни муҳофаза килиш ва назорат олиб бориш, бошқариш буйича назарий ва амалий йуналиш билимларини шакллантиришга қаратилган.

Тузувчи: б.ф.н., катта уқитувчи Т.Рахимов

Такризчи: проф. Т.Тиловов

Дастур Қарши давлат университети илмий услубий кенгашида кўриб чиқилган ва тасдиқлаш учун тавсия қилинган.

Баённома № _____ « ____ » ____ 200 й

« ____ » _____ 200 ____ й ____ -сон мажлис баёни.

Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг _____ -қайдномаси билан тасдиққа тавсия этилган.

Сўз боши.

Хозирги кунга келиб инсониятнинг атроф мухитга таъсири тобора кучайиб бормокда, натижада хаётни доимийлигини таъминлайдиган ассосий жароён-яъний табиий мувозанатни бузилишига, ер юзасининг кўпгина худудларида нокулай экологик шароитларнинг пайдо бўлишига, махаллий, минтакавий ва глобал даражадаги экологик муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмокда. Юзага келган ёки мавжуд экологик муаммоларни оқилона ечими етук мутахасис кадрларнинг билимлари даражасига боглик. Шу боис «Экологик экспертиза» фанини олий ўқув юртларининг 5850200 - Экология ва табиатдан фойдаланиш мутахасисларига махсус курс сифатида ўқитилиши мухим ахамиятга эгадир.

1.1. Фаннинг максади ва вазифалари.

Экологик экспертиза фанини ўқитишдан мақсад - талабаларда Ўзбекистонда ишлаб чиқилган экологик ҳукукий, таркибий қисми ҳисобланган табиий атроф мухитини борқарорлигини сақлаш, табиий ресурсларидан оқилона ва мақсадли, унумли ва самарали фойдаланиш, шу билан бир қаторда экологик хавсизлигини таъминлашни урганиш.

Ўзбекистон Республикаси "Экологик экспертизаси тугрисида"ги қонунига асосан экологик экспертиза олдида қўйилган мақсадни талабаларга сингдириш.

Экологик экспертизанинг энг асосий вазифаларидан бири бу – атроф табиий мухитни ва аҳолининг ҳаёти ва соғлигига ишлаб чиқариш ва хужалик қорхоналаридан чиқариладиган токсик ва хавфли чиқиндиларнинг таъсирини олдини олиш, баҳолаш ва шу билан бир қаторда бартараф этиш билан боглик самарали чора-тадбирларини амалга оширишдан иборатдир.

1.2. Талабаларга қўйиладиган асосий талаблар.

Атроф табиий мухитни ифлосланиб бориши йилдан йилга ошиб бормокда. Бу муаммоларни бартараф этиш мақсадида экологик экспертиза фанининг урни бекиёсдир. Шунинг учун экологик экспертиза мухим ва шу билан бирга мураккаб амалий ва ҳукукий фаолият тури сифатида қуйидаги умумий ва ўзига хос тамойиллар асосида амалга оширилиши ва талабаларга сингдирилади:

- экологик экспертизани қонунийлиги;
- экологик экспертизанинг мустақиллиги;
- экологик экспертизани ошқоралиги;
- экологик экспертизани илмий-техникавий асослиги;

- экологик хавфсизлик талабларини ҳисобга олишнинг мажбурийлиги;
- атроф-муҳитда содир буладиган узгаришларни атрофлигича урганиб, таҳлил қилиб ҳулосаланиши.

Демак экологик экспертиза фани ёрдамида талабаларда саноатлар фаолияти натижасида экологик хавфсизликка шу билан бирга инсон хавфсизлигига эришишни шакиллантирамыз.

1.3. Фанни ўрганиш учун зарур бўлган фанларнинг рўйхати.

Экологик экспертиза фани бир қанча табиий ва аниқ фанлар билан боғлиқ бўлиб, бу фанлар экологик экспертиза фанини мазмуни ва моҳиятини тулиқ ёритишда ёрдам беради. Жумладан биология, география, кимё, физика, математика, экологик мониторинг, табиатни муҳофаза қилиш ва ундан оқилона фойдаланиш, умумий экология, стандартлаштириш ва метрология ва бошқа фанлар билан ҳамбарчас боғлиқ.

Маълумки атроф табиий муҳит мусоффолиги ундаги ишлаб чиқариш корхоналари фаолити билан бевосита боғлиқ. Инсон фаолияти ва табиатдаги узгаришларни назорат қилиш ва олинган маълумотларни умумлаштириб таҳлил ва ҳулосалаш асосида қолаверса қелажакда содир буладиган узгаришларни аниқлаш экологик экспертиза фани орқали амалга оширилади.

1.4. Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва технологик воситаларнинг аҳамияти.

Экологик экспертиза инсоният фаолияти натижасида атроф табиий муҳитга бўлган таъсирини урганади. Унинг ҳолатини баҳолайди ва қелгусида барқорарлаштириш чораларини ишлаб чиқади ва натижада экологик хавфсиз муҳит ҳосил бўлишига ўз ҳиссасини қушади деб ҳисоблаймиз.

Шундай экан экологик экспертиза фанини ўқитишда замонавий ахборот ва технологик воситаларини аҳамияти бекиёсдир. Чунки тупланган барча маълумотларни ҳулосалаш, таҳлил қилишда шу билан бирга уларни баҳолаш ва нисоят табиатдаги узгаришларни барқорорлаштиришда интернетдан экологик ютуқлар бўйича олинган маълумотлар, замонавий компьютер дастурлари ёрдамида ишлов бериш асосида табиатда экологик хавфсиз муҳитни таъминлашга ёрдам беради.

1.5. Экологик экспертиза фанида ёритиладиган масалалар.

Экологик экспертиза фанининг предмети, усуллари ва вазифалари.

Экологик экспертиза тугрисида тушунча. Экологик экспертиза атроф-мухитни муҳофазалаш тизимининг асосий таркибий элементи. Фаннинг предмети ва объекти. Экологик экспертизанинг методологик асослари. Бошқа фанлар билан боғликлиги ва алоқалари. Экологик экспертиза фанининг асосий илмий тадқиқот усуллари. Тизимли, меъёрий, таҳлил, эксперт баҳолаш ва бошқа усулларни қўллашнинг аҳамияти. Экологик экспертиза фанининг вазифалари.

Экологик экспертиза фанининг назарий асослари.

Экологик экспертизанинг мазмуни, моҳияти ва максади. Ҳаёт муҳити, табиий шароит ва ресурслар, инсон соғлиғига ҳужалик фаолиятининг комплекс баҳолаш зарурати. Экологик хавф-хатар ва уни бошқариш. Корхоналар технологияси, техникаси, лойиҳаларнинг экологик экспертизаси. Табиатни узгартириш лойиҳаларининг экологик экспертизаси. Экотизимлар иерархияси, биосферанинг экологик экспертизаси. Ҳужалик фаолиятининг интеграл таҳлили ва экологик экспертизаси. Экологик экспертизанинг экологик қонунлар, қоидалар, тамойилларга, экологик меъёрларга асосланиш зарурати уларнинг асосий хусусиятлари ҳисобланади.

Экологик экспертизанинг асосий тамойиллари.

Экологик экспертиза тамойиллари тугрисида тушунча. Экологик экспертизанинг қонунийлиги. Давлат экологик экспертизасини утқозишни мажбурийлиги. Экологик экспертизанинг ҳолислиги. Экологик экспертизанинг асослиги. Экологик экспертизада хавфсизлик талабларини этиборга олишнинг мажбурийлиги. Экологик экспертизада режалаштирилган ҳужалик ва бошқа турдаги фаолиятнинг эҳтимол тутилган экологик ҳолати. Экологик экспертизада ҳужалик ва бошқа фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва инсон соғлиғига таъсирини баҳолашнинг аҳамияти. Экологик экспертиза берадиган ахборотларнинг ишончлилиги ва тулаллиги. Экологик экспертиза ҳуқуқсарафининг илмий асосланганлиги ва қонунийлиги. Экологик экспертизанинг ошқорлиги.

Экологик экспертизанинг ҳуқуқий асослари.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун, Экологик экспертизаси тугрисидаги қонун. Ўзбекистон Республикаси қонунлари экологик экспертизанинг ҳуқуқий

асослари. Ўзбекистон Республикаси экологик экспертиза бўйича қабул қилган меъёрий, раҳбарий ва методик ҳужжатлари ва уларнинг талаблари. Давлат экологик экспертизасини ташкил этиш ва утқазиш тартиби, Давлат экологик экспертизаси сифатини баҳолаш мезонларининг руйхати ҳужжатлари. Эксперт кенгашлари ва уларнинг фаолияти. Экологик экспертиза бўйртмачисининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари. Давлат экологик экспертизасининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги. Давлат экологик экспертиза тугрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.

Экологик экспертиза турлари.

Экологик экспертиза турлари. Давлат экологик экспертизаси. Жамоат экологик экспертизаси. Экологик аудит. Давлат экологик экспертиза объектлари. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги ваколатли давлат органи ва унинг вазифалари. Давлат экологик экспертизаси утқазишда қўйиладиган талаблар. Давлат экологик экспертизаси утқазиш учун талаб этиладиган маълумотлар. Давлат экологик экспертизасининг ҳуқуқлари ва уни ижро этишнинг мажбурийлиги. Жамоат экологик экспертизаси. Жамоат экологик экспертизасининг ҳуқуқлари. Экологик аудит ва уни утқазиш тартиблари. Экологик аудит объектларни мушакил экологик экспертиза қилиш. Экологик экспертизани молиялаш.

Табиий ресурслардан фойдаланиш ва табиатни ушғартириш лойиҳаларининг экологик экспертизаси.

Табиий ресурслардан фойдаланиш - табиатдан фойдаланишнинг энг асосий қисмлардан бири. Табиий рационал ва нораціонал фойдаланиш. Табиий ресурслардан мақсадли фойдаланиш. Табиий ресурслардан фойдаланишда ҳужалик ва қорхоналарнинг ҳудудий рақобати. Табиатни ушғартириш борасида тақлиф этиладиган лойиҳа ва тақлифларнинг аҳамияти ва уларнинг амалга оширишдаги ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги. Экологик зарарни экологик экспертизалаш босқичлари. Лойиҳанинг экосистемалар бўйича экологик экспертизаси. Экологик экспертизада табиий, экологик, ижтимоий, иқтисодий салбий ва ижобий оқибатларни баҳолаш зарурати. Табиатни ушғартириш лойиҳаларини экологик экспертизасининг экологик ва табиатдан фойдаланишнинг барча қоидалари ва тамоилларига асослаш.

Қорхона лойиҳаларининг экологик экспертизаси.

Қорхоналар лойиҳаларининг экологик экспертизаси тугрисида тушунча. Қорхонанинг табиий ресурслари, табиий шароитга атроф

мухитга узок муддатли экологик таъсирини баҳолаш. Корхона фаолиятида хомашё ва ресурслардан фойдаланиш муддатларининг экологик оқибатларини этиборга олиш. Лойихали эксперт баҳолаш. Махсус регионал муаммоли тадқиқотларни амалга ошириш. Корхоналар лойихаларининг ҳудудий, тармок хусусиятларининг экологик ҳавфлилиги даражасини комплекс ҳисобга олиш.

Биотик ва абиотик омилларнинг экологик экспертизаси.

Ўзбекистон Республикаси "Ер" тугрисидаги қонун. Саноат ва қишлоқ ҳужалигада фойдаланиладиган ерлар тугрисида тушунча. Ер ресурсларини ифлослантирувчи манбалар. Каттик чиқиндилар тугрисида умумий маълумот ва уларни қайта ишлаш, қумиш технологиялари. Чиқиндиларни ер ресурсларига таъсири. Табиатдаги ва қишлоқ ҳужалигидаги тупроқ ҳолатини бузулганлигини аниқлаш тартиби.

Атмосфера ҳавосини саноат чиқиндилари билан ифлосланиши. Атмосфера ҳавоси ва унинг табиатдаги тутган урни. Ҳавони ифлослантирувчи модда ва манбалар. Моддаларнинг тарқалиш қонуниятлари. Атмосферадаги ифлослантирувчи моддаларнинг аниқлаш тартиби. Атмосфера ҳавосини экологик экспертизасини ўтказиш тартиби.

Сув ҳавзаларининг ифлосланиши ва уларнинг оқибатлари. Сувнинг табиатдаги аҳамияти. Сувни ифлослантирувчи модда ва манбалар. Табиат ва саноатдаги сувлар таркибидаги моддаларнинг меъёр қурбатлари. Сув ҳавзаларини ифлосланганлигини баҳолаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси.

Тирик организмларнинг табиатдаги урни. Модда ва энергия айланишида биотанинг аҳамияти. Озика занжири. Тирик мавжудотларнинг атроф мухит ифлосланишига жавоб реакцияси. Жонли табиатга антропоген чиқиндилар таъсирини аниқлаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси.

Технология ва техниканинг экологик экспертизаси.

Технология ва техниканинг экологик экспертизаси тугрисида тушунча. Биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий мухитга таъсири. Технология ва техниканинг экологик мос қилиши ва ресурс истеъмоли ҳажмининг меъёрларига тугри қилиши нисбатларини аниқлаш. Чиқитсиз ва қам қикитли технологияларга утиш зарурати. Кимёвий агентнинг табиат мажмуаларига таъсирини аниқлаш. Препаратларнинг захарлиги ва унинг табиатга таъсирини меъёрларга мос қилиши нуқтаи назардан эксперт баҳолаш.

Экологик экспертизани ташкил этиш ва утказиш.

Экологик экспертизани ташкил этиш ва утказишнинг узига хос хусусиятлари ва уларга куйиладиган талаблар. Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитасининг экологик экспертиза соҳасидаги ваколатлари. Давлат экологик экспертизасини ташкил этиш ва утказиш тартиби. Экологик экспертиза бўйича меъёрий-техник ва йурикнуа-услугий хужатларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлашни ташкил этиш. Давлат экологик экспертизаси ҳулосаларини ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш. Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитасининг вилоятлардаги ихтисослашган экологик экспертиза соҳасидаги фаолияти.

Асосий фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т. 1992 й.
2. Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун. Т. 1992 й.
3. Экологик экспертиза тугрисидаги қонун. Т. 2000 й.
4. Национальный доклад "О состоянии окружающей природной среды и использование природных ресурсов в республике Узбекистан". Т. 1998 г.
5. Национальный доклад "О состоянии окружающей природной среды и использование природных ресурсов в республике Узбекистан". Т. 2002 г.
6. Экология ҳукуки. Т. 2001й.
7. Справочник эколога-эксперта. Т. 1997 г.
8. Макаров С.В. Основа экономики природопользование. М.1989г.
9. Руководящий документ Охрана природы. Инструкция о порядке проведения оценки антропогенного воздействия на окружающую среду. Р.Уз.КОП. Т. 1995 г.
- 10.Руководящий документ Охрана природы. Методическое указания по определению платежей за выбросы, сбросы загрязняющих веществ в природную среду и размещение отходов. Р.Уз.КОП. Т. 1993 г.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
КАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

Кимё-биология факультет
"ТАСДИКЛАЙМАН"

Экология кафедраси
буйича проректор

5850200-Экология ва табиатдан фойдаланиш

Г.Бобоназаров _____

"Экологик экспертиза" фани буйича

"___" _____ 2007 й.

Бакалавр ихтисослиги учун

III-курс кундузги булим

"Экологик экспертиза" V семестр

Маъруза-20с., амалий машгулот-16с., лаборатория-10с., муст. иш- 24с.

Максимал балл-100 б., шундан Ж.Н.-50б., О.Н.-35б., Я.Н.-15б.

Укув иши

доц.

Тузувчи: б.ф.н., к.укит. Т.Рахимов

ИШЧИ ДАСТУР

Кафедранинг 2007 йил 28 августдаги № 1 -карори билан тасдикланган.

Кафедра мудири: _____ проф. Т.Тиловов

Кимё-биология факультети Услубий Кенгашининг 2007 йил 30
августдаги

№1-сонли карори билан тасдикланган.

Услубий кенгаш раиси:

Факультет декани:

проф. Т.Тиловов

доц. Б.Давронов

Карши – 2007 йил

**Карши давлат университети Экология кафедрасининг Экология
йуналиши 5 семестрда Экологик экспертиза фанидан технологик
харитаси.**

Машгулотлар таркиби							
Ихтисослиги	Укув семестр	Жами	Маъруза	Амалий машгулот	Лаборатория	Семинар	Мустакил таълим
5850200- Экология ва табиатдан фойдаланиш	5	70	20	-	10	16	24

№	Фаннинг номи	Танлов йуналиши	курс	семестр	Фаннинг соати	Фан коэф - центи		1-ЖН	2-ЖН	1-МИ	1-ОН	3-ЖН	4-ЖН	2-МИ	2-ОН	Σ-ЖН	Σ-МИ	Σ-ОН	Σ-ЖН,ОН МИ	Як. бал	Ум. бал
1	Экологик экспертиза	Экология	3	5		0,32	M a k s	8,7	8,7	10	14	8,8	8, 8	12	-	35	22	28	85	15	100
							m in	4,7	4,7	5,5	7,7	4,8	4, 8	6, 6	-	19,5	12,1	12.4	47	8	55

Сўз боши.

Хозирги кунга келиб инсониятнинг атроф мухитга таъсири тобора кучайиб бормокда, натижада ҳаётни доимийлигини таъминлайдиган ассосий жароён-яъний табиий мувозанатни бузилишига, ер юзасининг кўпгина худудларида нокулай экологик шароитларнинг пайдо бўлишига, маҳаллий, минтакавий ва глобал даражадаги экологик муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмокда. Юзага келган ёки мавжуд экологик муаммоларни оқилона ечими етук мутахасис кадрларнинг билимлари даражасига боглик. Шу боис «Экологик экспертиза» фанини олий ўқув юртларининг 5850200 - Экология ва табиатдан фойдаланиш мутахасисларига махсус курс сифатида ўқитилиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Фаннинг мақсади ва вазифалари.

Экологик экспертиза фанини ўқитишдан мақсад - талабаларда Ўзбекистонда ишлаб чиқилган экологик ҳуқукий, таркибий қисми ҳисобланган табиий атроф мухитини борқарорлигини сақлаш, табиий ресурсларидан оқилона ва мақсадли, унумли ва самарали фойдаланиш, шу билан бир каторда экологик хавсизлигни таъминлашни урганиш.

Ўзбекистон Республикаси "Экологик экспертизаси тугрисида"ги қонунига асосан экологик экспертиза олдидан қўйилган мақсадни талабаларга сингдириш.

Экологик экспертизанинг энг асосий вазифаларидан бири бу – атроф табиий мухитни ва аҳолининг ҳаёти ва соғлиғига ишлаб чиқариш ва хужалик корхоналаридан чиқариладиган токсик ва хавфли чиқиндиларнинг таъсирини олдини олиш, баҳолаш ва шу билан бир каторда бартараф этиш билан боғлиқ самарали чора-тадбирларини амалга оширишдан иборатдир.

Фаннинг маърузалар мазмуни

№	Мавзулар	Қуриб чиқиладиган масалалар	Соат
1	Экологик экспертиза фанининг мақсади, вазифаси ва қузатув усуллари	Экологик экспертиза тугрисида тушунча. Экологик экспертиза атроф-мухитни муҳофазалаш тизимининг асосий таркибий элементи. Фаннинг предмети ва объекти. Экологик экспертизанинг методологик асослари. Бошқа фанлар билан боғликлиги ва алоқалари. Экологик экспертиза фанининг асосийилмий тадқиқот усуллари. Тизимли, меъёрий, таҳлил, эксперт баҳолаш ва бошқа усуллари қўллашнинг аҳамияти. . Экологик экспертиза фанининг вазифалари.	2
2	Экологик экспертиза фанининг назарий асослари.	Экологик экспертизанинг мазмуни, моҳияти ва мақсади. Ҳаёт мухити, табиий шароит ва ресурслар, инсон соғлиғига хужалик фаолиятининг комплекс баҳолаш зарурати. Экологик хавф-хатар ва уни бошқариш. Корхоналар технологияси, техникаси, лойиҳаларнинг экологик экспертизаси. Табиатни узгартириш лойиҳаларининг экологик экспертизаси. Экотизимлар иерархияси, биосферанинг экологик экспертизаси. Хужалик фаолиятининг интеграл таҳлили ва экологик экспертизаси. Экологик экспертизанинг экологик қонунлар, қоидалар, таъмоилларга, экологик меъёрларга асосланиш зарурати ва уларнинг асосий хусусиятлари.	2
3	Экологик экспертиза-нинг асосий таъмоил-лари.	Экологик экспертиза таъмоиллари тугрисида тушунча. Экологик экспертизанинг қонунийлиги. Давлат экологик экспертизасини утқазишни мажбурийлиги. Экологик экспертизанинг ҳолислиги. Экологик экспертизанинг асослиги. Экологик экспертизада хавфсизлик талабларини этиборга олишнинг мажбурийлиги. Экологик экспертизада режалаштирилган хужалик ва бошқа турдаги фаолиятнинг эҳтимол тутилган экологик ҳолати. Экологик экспертизада хужалик ва бошқа фаолиятнинг атроф табиий мухитга ва инсон соғлиғига таъсирини баҳолашнинг аҳамияти. Экологик экспертиза берадиган ахборотларнинг ишончлилиги ва тулаллиги. Экологик экспертиза ҳулосаларининг илмий асосланганлиги ва қонунийлиги. Экологик экспертизанинг ошқорлиги.	2

4	Экологик экспертизанинг ҳукукий асослари.	Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун, Экологик экспертизаси тугрисидаги қонун. Ўзбекистон Республикаси қонунлари экологик экспертизанинг ҳукукий асослари. Ўзбекистон Республикаси экологик экспертиза бўйича қабул қилган меъёрий, раҳбарий ва методик ҳужжатлари ва уларнинг талаблари. Давлат экологик экспертизасини ташкил этиш ва утқозиш тартиби, Давлат экологик экспертизаси сифатини баҳолаш мезонларининг рўйхати ҳужжатлари. Эксперт кенгашлари ва уларнинг фаолияти. Экологик экспертиза буюртмачисининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари. Давлат экологик экспертизасининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги. Давлат экологик экспертиза тугрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.	2
5	Экологик экспертиза турлари.	Экологик экспертиза турлари. Давлат экологик экспертизаси. Жамоат экологик экспертизаси. Экологик аудит. Давлат экологик экспертиза объектлари. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги ваколатли давлат органи ва унинг вазифалари. Давлат экологик экспертизаси утқозишда қўйиладиган талаблар. Давлат экологик экспертизаси утқозиш учун талаб этиладиган маълумотлар. Давлат экологик экспертизасининг ҳулосаси ва уни ижро этишнинг мажбурийлиги. Жамоат экологик экспертизаси. Жамоат экологик экспертизасининг ҳулосаси. Экологик аудит ва уни утқозиш тартиблари. Экологик аудит объектларни мустақил экологик экспертиза қилиш. Экологик экспертизани молиялаш.	2
6	Табиий ресурслардан фойдаланиш ва табиатни узгартириш лойиҳаларининг экологик экспертизаси.	Табиий ресурслардан фойдаланиш - табиатдан фойдаланишнинг энг асосий қисмлардан бири. Табиий рационал ва нораціонал фойдаланиш. Табиий ресурслардан мақсадли фойдаланиш. Табиий ресурслардан фойдаланишда ҳужалик ва қорхоналарнинг ҳудудий рақобати. Табиатни узгартириш борасида тақлиф этиладиган лойиҳа ва тақлифларнинг аҳамияти ва уларнинг амалга оширишдаги ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги. Экологик зарарни экологик экспертизалаш босқичлари. Лойиҳанинг экосистемалар бўйича экологик экспертизаси. Экологик экспертизада табиий, экологик, ижтимоий, иқтисодий салбий ва ижобий оқибатларни баҳолаш зарурати. Табиатни узгартириш лойиҳаларини экологик экспертизасининг экологик ва табиатдан фойдаланишнинг барча қоидалари ва таъминловига асослаш.	2
7	Қорхона лойиҳаларининг экологик экспертизаси.	Қорхоналар лойиҳаларининг экологик экспертизаси тугрисида тушунча. Қорхонанинг табиий ресурслари, табиий шароитга атроф муҳитга узок муддатли экологик таъсирини баҳолаш. Қорхона фаолиятида қомашё ва ресурслардан фойдаланиш муддатларининг экологик оқибатларини этиборга олиш. Лойиҳали эксперт баҳолаш. Махсус регионал муаммоли тадқиқотларни амалга ошириш. Қорхоналар лойиҳаларининг ҳудудий, тармок хусусиятларининг экологик ҳавфлилиги даражасини қомплекс ҳисобга олиш.	2
8	Биотик ва абиотик омилларнинг экологик экспертизаси.	Ўзбекистон Республикаси "Ер" тугрисидаги қонун. Саноат ва қишлоқ ҳужалигада фойдаланиладиган ерлар тугрисида тушунча. Ер ресурсларини ифлослантирувчи манбалар. Қаттиқ қикиндиқлар тугрисида умумий маълумот ва уларни қайта ишлаш, қумиш технологиялари. Қикиндиқларни ер ресурсларига таъсири. Табиатдаги ва қишлоқ ҳужалигидаги туқроқ қолатини бузулганлигини аниқлаш тартиби. Атмосфера ҳавосини саноат қикиндиқлари билан	2

		ифлосланиши. Атмосфера хавоси ва унинг табиатдаги тутган урни. Хавони ифлослантирувчи модда ва манбалар. Моддаларнинг таркалиш қонунияти. Атмосферадаги ифлослантирувчи моддаларнинг аниқлаш тартиби. Атмосфера хавосини экологик экспертизасини ўтказиш тартиби. Сув хавзаларининг ифлосланиши ва уларнинг оқибатлари. Сувнинг табиатдаги аҳамияти. Сувни ифлослантирувчи модда ва манбалар. Табиат ва саноатдаги сувлар таркибидаги моддаларнинг меъёр курсатгичи. Сув хавзаларини ифлосланганлигини баҳолаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси. Тирик организмларнинг табиатдаги урни. Модда ва энергия айланишида биотанинг аҳамияти. Озика занжири. Тирик мавжудотларнинг атроф муҳит ифлосланишига жавоб реакцияси. Жонли табиатга антропоген чиқиндилар таъсирини аниқлаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси.	
9	Технология ва техниканинг экологик экспертизаси.	Технология ва техниканинг экологик экспертизаси тугрисида тушунча. Биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий муҳитга таъсири. Технология ва техниканинг экологик мос келиши ва ресурс истеъмоли ҳажмининг меъёрларига тугри келиши нисбатларини аниқлаш. Чикитсиз ва кам чикитли технологияларга ўтиш зарурати. Кимёвий агентнинг табиат мажмуаларига таъсирини аниқлаш. Препаратларнинг захарлиги ва унинг табиатга таъсирини меъёрларга мос келиши нуқтаи назардан эксперт баҳолаш	2
10	Экологик экспертизани ташкил этиш ва ўтказиш.	Экологик экспертизани ташкил этиш ва ўтказишнинг ўзига хос хусусиятлари ва уларга қўйиладиган талаблар. Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг экологик экспертиза соҳасидаги вазифалари. Давлат экологик экспертизасини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби. Экологик экспертиза бўйича меъёрий-техник ва йуриқнома-услубий ҳужатларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлашни ташкил этиш. Давлат экологик экспертизаси ҳулосаларини ижро этилиши ўстидан назоратни амалга ошириш. Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг вилоятлардаги ихтисослашган экологик экспертиза соҳасидаги фаолияти.	2
Жами: 20 соат			

Семинар машғулотлар режаси

№	Мавзулар номи	Қўриладиган масалалар	Соат
1	Экологик экспертиза фанининг мақсади, вазифаси ва қўзғатув усуллари	Экологик экспертиза тугрисида тушунча. Экологик экспертиза атроф-муҳитни муҳофазалаш тизимининг асосий таркибий элементлари. Фаннинг предмети ва объекти. Экологик экспертизанинг методологик асослари. Бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва алоқалари. Экологик экспертиза фанининг асосийлиги таъқиқот усуллари.	2
2	Экологик экспертизанинг асосий таъқиқотлари.	Экологик экспертиза таъқиқотлари тугрисида тушунча. Экологик экспертизанинг қўнунийлиги. Давлат экологик экспертизасини ўтказишни мажбурийлиги. Экологик экспертизанинг ҳолислиги. Экологик экспертизанинг асослиги.	2

3	Экологик экспертизанинг ҳукукий асослари.	Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун, Экологик экспертизаси тугрисидаги қонун. Давлат экологик экспертизасининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги. Давлат экологик экспертиза тугрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.	2
4	Экологик экспертиза турлари.	Экологик экспертиза турлари. Давлат экологик экспертизаси. Жамоат экологик экспертизаси. Экологик аудит. Давлат экологик экспертиза объектлари. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги ваколатли давлат органи ва унинг вазифалари.	2
5	Табиий ресурслардан фойдаланиш ва табиатни узгартириш лойиҳаларининг экологик экспертизаси.	Табиий ресурслардан фойдаланиш - табиатдан фойдаланишнинг энг асосий қисмлардан бири. Табиий рационал ва нораціонал фойдаланиш. Табиий ресурслардан мақсадли фойдаланиш. Табиий ресурслардан фойдаланишда ҳужалик ва қорхоналарнинг ҳудудий рақобати. Табиатни узгартириш борасида таклиф этиладиган лойиҳа ва таклифларнинг аҳамияти ва уларнинг амалга оширишдаги ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги.	2
6	Биотик ва абиотик омилларнинг экологик экспертизаси.	Ўзбекистон Республикаси "Ер" тугрисидаги қонун. Саноат ва қишлоқ ҳужалигида фойдаланиладиган ерлар тугрисида тушунча. Ер ресурсларини ифлослантирувчи манбалар. Қаттиқ чиқиндилар тугрисида умумий маълумот ва уларни қайта ишлаш, қумиш технологиялари. Атмосферадаги ифлослантирувчи моддаларнинг аниқлаш тартиби. Атмосфера ҳавосини экологик экспертизасини утқизиш тартиби. Сув ҳавзаларининг ифлосланиши ва уларнинг оқибатлари. Сувнинг табиатдаги аҳамияти. Сувни ифлослантирувчи модда ва манбалар. Жонли табиатга антропоген чиқиндилар таъсирини аниқлаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси.	2
7	Технология ва техниканинг экологик экспертизаси.	Технология ва техниканинг экологик экспертизаси тугрисида тушунча. Биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий муҳитга таъсири. Технология ва техниканинг экологик мос қилиши ва ресурс истеъмоли ҳажмининг меъёрларига тугри қилиши нисбатларини аниқлаш. Чикитсиз ва қам қикитли технологияларга утиш зарурати. Кимёвий агентнинг табиат мажмуаларига таъсирини аниқлаш. Препаратларнинг захарлиги ва унинг табиатга таъсирини меъёрларга мос қилиши нуқтаи назардан эксперт баҳолаш	2
8	Экологик экспертизани ташкил этиш ва утқизиш.	Экологик экспертизани ташкил этиш ва утқизишнинг узиға ҳос ҳусусиятлари ва уларга қуйиладиган талаблар. Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитасининг экологик экспертиза соҳасидаги ваколатлари. Давлат экологик экспертизасини ташкил этиш ва утқизиш тартиби. Экологик экспертиза бўйича меъёрий-техник ва йуриқнома-услубий ҳужатларни ишлаб қикиш ва тасдиқлашни ташкил этиш. Давлат экологик экспертизаси ҳулосаларини ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш. Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитасининг вилоятлардаги ихтисослашган экологик экспертиза соҳасидаги фаолияти.	2
Жами: 16 соат			

Лаборатория машгулотлар режаси

№	Мавзулар номи	Соат
1	Тупрок таркибидаги ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш ёрдамида экологик ҳолатини ҳулосалаш.	2
2	Сув хавзалар таркибидаги ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш экологик ҳолатини ҳулосалаш.	2
3	Атмосфера хавосига ташланадиган ифлослантирувчи моддалар микдорини урганиш ёрдамида экологик ҳолатини ҳулосалаш.	2
4	Усимлик танасида тупланадиган ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш ёрдамида экологик ҳолатини ҳулосалаш.	2
5	Мева ва сабзавот таркибида тупланадиган ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш ёрдамида экологик ҳулоса бериш.	2
Жами: 10 соат		

Адабиётлар руйихати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т. 1992 й.
2. Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун. Т. 1992 й.
3. Экологик экспертиза тугрисидаги қонун. Т. 2000 й.
4. Национальный доклад "О состоянии окружающей природной среды и использование природных ресурсов в республике Узбекистан". Т. 1998 г.
5. Национальный доклад "О состоянии окружающей природной среды и использование природных ресурсов в республике Узбекистан". Т. 2002 г.
6. Экология ҳукуки. Т. 2001й.
7. Справочник эколога-эксперта. Т. 1997 г.
8. Макаров С.В. Основа экономики природопользование. М.1989г.
9. Руководящий документ Охрана природы. Инструкция о порядке проведения оценки антропогенного воздействия на окружающую среду. Р.Ўз.КОП. Т. 1995 г.
10. Руководящий документ Охрана природы. Методическое указания по определению платежей за выбросы, сбросы загрязняющих веществ в природную среду и размещение отходов. Р.Ўз.КОП. Т. 1993 г.

Экологик экспертиза фанидан маърузалар туплами

Мавзу № 1 : Экологик экспертиза фанининг мақсади, вазифаси ва кузатув усуллари

Режа:

1. Экологик экспертизанинг тушунчаси.
2. Экологик экспертизанинг мақсади, тамойили.
3. Ҳозирги кунда ҳал қилинадиган вазифалари ва қонунлари.

Хулоса

Экологик экспертиза – экологик ҳуқуқий механизмнинг таркибий қисми сифатида атроф табиий муҳитнинг барқарорлигини сақлаш, табиий бойликлардан унумли ва самарали фойдаланиш ва аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эгадир.

Амалдаги қонунчилик ҳужжатларига асосан экологик экспертиза деганда режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини белгилаш ҳамда экологик экспертиза объектини рўёбга чиқариш мумкинлигини аниқлаш тушунилади.

Экологик экспертизани ҳуқуқий ҳолати конституциявий қоидаларда, Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида», «Экологик экспертиза тўғрисида» ги қонунларда, Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг экологик экспертизани ўтказиш тартиби тўғрисидаги меъёрий ҳужжатларида белгиланган экологик экспертизанинг асосида табиатда моддаларни мувозанатга солиш, инсонларнинг соғлиғи биринчи ўринда туради.

Ўзбекистон Республикаси «Экологик экспертиза тўғрисида» ги қонуннинг 3-моддасига асосан экологик экспертиза қуйидаги мақсадларда ўтказилади:

- мўлжалланаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятни амалга ошириш тўғрисида қабул қилинишидан олдинги босқичларда бундай фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини аниқлаш;

- режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолият атроф табиий муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатиш мумкин бўлса бундай фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини аниқлаш;

- атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослигини аниқлаш;

Экологик экспертиза тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг қонуни 2000 йил 25 майда қабул қилинган бўлиб унинг биринчи моддасида экологик экспертиза деганда режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини белгилаш ҳамда экологик экспертиза объектини рўёбга чиқариш мумкинлигини аниқлаш тушунилади.

5-моддада эса экологик экспертизанинг асосий принциплари қуйидагича ёзилган: Экологик экспертизанинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- Қонунийлик
- Асослилик
- Холислик
- Экологик хавфсизлик талабларини ҳисобга олишнинг мажбурийлиги;
- Ҳар қандай режалаштирилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг эҳтимол тутилган экологик хавфлилик презумцияси;
- Хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва фуқаролар соғлиғига таъсирига баҳолашнинг комплектилиги;

Экологик экспертизанинг энг асосий вазифаларидан бири атроф табиий муҳит ва аҳолининг ҳаёти ва соғлиғига хавfli ва зарарли ишлаб чиқариш ва хўжалик объектларининг таъсирларини олдини олиш, бартараф этиш билан боғлиқ превентив чора-тадбирларни амалга оширишдан иборатдир.

Экологик экспертизаси муҳим ва мураккаб фаолият тури сифатида қуйидаги умумий ва ўзига хос тамойиллар асосида амалга оширилади:

- Қонунийлик;
- Экологик экспертизани мустақиллиги;
- Ошкоралиги;
- Илмий-техникавий асослилиги;
- Экологик хавфсизлик талабларини ҳисобга олишнинг мажбурийлиги;
- Ҳар қандай режалаштирилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг эҳтимол тутилган экологик хавфсизлиги;
- Хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва аҳолининг соғлиғига таъсирини баҳолашнинг кенг қўламли ва кенг камровлилиги;
- Экологик экспертизани ўтказишда жамоатчиликнинг қатнашиши ва бошқалар.

Ушбу тамойиллар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, экологик экспертизани ўтказишнинг самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Хусусан, қонунийлик тамойили – экспертизани тайинлаш, ўтказиш, хулоса бериш билан боғлиқ барча жараён белгиланган қонунчилик ҳужжатлари қоидаларига мос равишда ўтказишни талаб этади.

Мустақиллик тамойили – биринчидан, экспертизани идоралардан устун турувчи давлат органи томонидан ўтказишни, иккинчидан, экологик экспертизани ўтказиш жараёнида бошқа давлат органи, мансабдор шахс ва фуқароларнинг аралашувига, тазйиқ ўтказишга йўл қўймаслигини таъминлайди.

Демократик тамойиллардан бири ҳисобланган ошкоралик экспертиза хулосаларининг аҳолининг кенг қатламларига етказишни тақозо этади.

Лойиҳалаштириладиган ишга тушириладиган, ишлаб чиқариш жараёнини амалга оширадиган завод, фабрика ва бошқа технологик ускуналарининг мослигини фақатгина илмий-техникавий жиҳатдан асосланган малакавий хулоса билан таъминлаш мумкин.

Экспертиза объекти сифатида қаралаётган лойиҳаларга баҳо беришда атроф табиий муҳит барқарорлиги, аҳолининг соғлиғи ва ҳаётига таъсир кўрсатувчи омилларга эътибор бериш устунлигини кўзда тутлади.

Навбатдаги тамойил ҳам экологик экспертизасининг ўзига хос тамойилларидан бири бўлиб, ҳар бир хўжалик ва ишлаб чиқариш объекти белгиланган тартибда ўтказилган экспертиза хулосаси асосидагина экологик жиҳатдан хавфлилик даражаси аниқланади.

Экспертиза натижалари тўғри, одилona бўлиши учун биологик, кимёвий, физикавий, технологик, демографик, агроэкологик, иқтисодий ва бошқа жабҳалардаги билимларни жамлаган ҳолда кенг қамровли ижодий меҳнат маҳсули бўлиши ва текшириладиган объектга нисбатан реал, объектив баҳо берилиши керак.

Экологик экспертизанинг муҳим тамойилларидан бири сифатида ушбу жараёнда нодавлат, нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг иштироки бўлиб, экологик экспертизанинг оммавий ва адолатли бўлишини таъминлайди.

Шундай қилиб, экологик экспертиза ушбу тамойилларга қатъий риоя этгандагина, ҳар бир объектга нисбатан, холисона, кенг қамровли, адолатли, қонуний, мустақил ва объектив хулоса бериш мумкин:

Экологик экспертиза жараёнида турли шаклдаги қуйидаги усуллардан фойдаланган ҳолда кўзда тутилган мақсадга эришилади:

- маълумотлар тўплаш экспертизадан ўтаётган муайян объектга тегишли бўлган барча ахборот, маълумотларни йиғиш ва тўплаш;
- умумлаштириш – объект ҳақидаги тўпланган иқтисодий, технологик, экологик, гидрологик, кимёвий ва бошқа

маълумотларни ўз йўналишлари бўйича маълум тизимга келтириш;

- таҳлил қилиш – умумлашган маълумотлар банкини ўз йўналиши ва хусусиятлари бўйича алоҳида ўрганиш, таснифлаш;
- баҳолаш – экспертиза ўтказилаётган объект йўналишлари, бўлимлари, ташкил этувчи қисмлари бўйича хавфли ва зарарлилик даражасини аниқлаш;
- хулоса бериш – экспертиза ўтказилаётган объектнинг экологик жиҳатдан зарарли ёки зарарсиз, хавфли ёки хавфсиз, экологик қоида талабларга мослиги ёки ушбу қоидаларга зид эканлиги ҳақида яқуний, адолатли, объектив хулосага келиш.

Экологик экспертиза фани бир қанча табиий ва аниқ фанлар билан яқиндан алоқада бўлиб, бу фанлар экологик экспертиза фанининг мазмуни ва моҳиятини тўлиқ ёритишга ёрдам беради. Жумладан биология, география, кимё, физика, математика, экологик мониторинг, табиатни муҳофаза қилиш ва ундан оқилона фойдаланиш фанлари билан чамбарчас боғлиқдир.

Маълумки атроф табиий муҳит мусаффолигини ундаги ишлаб чиқариш корхоналари фаолияти билан бевосита боғлиқ. Инсон фаолияти ва табиатдаги ўзгаришларни назорат қилиш ва олинган маълумотларни хулосалаш экологик экспертиза фани орқали амалга оширилади.

Барча тўпланган маълумотларни тўплаш ва уларни хулосалаш натижасида биз атроф муҳит ҳолатини аниқлай оламиз ва унда бизда ҳозирги замон фан-техника ютуқлари қўл келади. Демак экологик экспертиза ишлаб чиқариш билан ҳам чамбарчас боғлиқ.

Экологик экспертиза инсоният фаолияти натижасида атроф табиий муҳитга бўлган таъсирини ўрганади унинг ҳолатини баҳолайди ва келгусида барқарорлаштириш чораларини ишлаб чиқади ва натижада экологик хавфсиз муҳит ҳосил бўлишига олиб келади.

Экологик экспертиза – муҳит ва мураккаб жараён бўлиб, атроф табиий муҳитни барқарорлигини сақлаш, табиатдан самарали фойдаланиш ва аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлардан иборатдир.

Mavzu № 2 : Ekologiya ekspertiza fanining nazariy asoslari.

REJA:

1. Ekologik nazoratni vazifalari
2. Tabiatni muhofaza qilishni ta'minlashni iqtisodiyot tartiboti.
3. Paxtani dastlabki ishlash jarayonida atrof-muhitni ifloslanishi

Xulosa

O'zbekiston Respublikasi hududida atrof tabiiy muhitning holati va uning resurslarini kuzatish hisobiga olish, ularga baho berish va ularning istiqbolini belgilashni ta'minlash maqsadida atrof tabiiy muhitning davlat monitoringgi tizimi tashkil etiladi.

Atrof tabiiy muhitning holati, tabiiy resurslardan foydalanish ustidan kuzatuv maxsus vakolat berilgan idoralar, shuningdek faoliyati atrof tabiiy muhitning holatini yomonlashtiradigan yoki yomonlashtirishi mumkin bo'lgan korxonalar, tashkilotlar va muassasalar tomonidan amalga oshiriladi.

Maxsus vakolat berilgan idoralar, shuningdek aytib o'tilgan korxonalar, tashkilotlar va muassasalar tomonidan amalga oshiriladi.

Maxsus vakolat berilgan idoralar, shuningdek aytib o'tilgan korxonalar va muassasalar o'z kuzatuvlariga doir materiallarni tegishli davlat idoralariga bepul berishlari shart. Monitoring tuzilishi, mazmuni va uning amalga oshirish tartibi O'zbekiston Respublikasi Tabiatni Muhofaza qilish davlat qo'mitasi tomonidan ishlab chiqarilgan va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Ekologik nazorat vazifalari ekologik nazorat oldiga;

Atrof tabiiy muhit holatini hamda xo'jalik yuritish va boshqa faoliyat ta'siri ostida unda bo'ladigan o'zgarishni kuzatib borish.

Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof tabiiy muhitni sog'lomlashtirish, tabiatni muhofaza qilishga doir qonunlar talablar va atrof tabiiy muhit sifatining normativlariga rioya etishi borasidagi dasturlar hamda ayrim tadbirlar bajarilishini tekshirish vazifasi qo'llangan.

Ekologik nazorat tizimini davlat atrof tabiiy muhit holatini kuzatib borish xizmati, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi davlat, idoraviy, ishlab chiqarish va jamoat nazoratidan iborat.

Davlat atrof tabiiy muhit holatini kuzatib borish xizmati tabiiy muhitda sodir bo'layotgan fizik, kimyoviy, biologik jarayonlarni, atmosfera havosi, tuproq, ter osti va yer usti suvlarining ifloslanish darajasini, ifloslanishning o'simlik va hayvonot dunyosiga ta'siri oqibatlarini kuzatib borish, manfaatdor tashkilotlar va aholini atrof tabiiy muhitda bo'layotgan o'zgarishlar haqida joriy va shoshilinch axborotlar hamda bu muhit holatiga doir taxnimlar bilan ta'minlash maqsadida tashkil etiladi.

Atrof tabiiy muhit holati to'g'risidagi axborot ochiq oshkora yusinda bo'lib, uning asosiy ko'rsatkichlari davlat tabiatni muhoza etish idoralari tomonidan e'lon qilish uchun muntazam berib boriladi. Davlat tabiatni muhofaza qilish idoralari halokatlar va boshqa hodisalar natijasida atrof tabiiy muhit normativida belgilanganidan ham ortiqroq

darajada ifloslangan taqdirda bunday falokat va hodisalar to'g'risida jamoatchilikni darhol xabardor etishlari shart.

Tabiiy resurslarning miqdori, sifat va boshqa xil ko'rsatkichlarini, ulardan foydalanishning hajmi, tartib tamoilini hisobga olib borish uchun davlat tabiiy resurslar kadastrlari yo'rutiladi. Atrof tabiiy muhit holatiga zararli ta'sir qiladigan yoki nomaqbul tarzda ta'sir etishi mumkin bo'lgan ob'yektlar, atrof tabiiy muhitga tushadigan zararli moddalarning turlari va miqdori, ishlab chiqarish va ro'zg'or chiqindilarining hajmlari va tarkibi ham nazorat etib boriladi va davlat hisobiga olinadi. Davlat atrof tabiiy muhit holatini nazorat etish xizmatining tarkibi, uni tashkil etish va faoliyat ko'rsatishini tartibi, davlat tarkibiy resurslar kadastrlarini atrof muhitga zararli ta'sir etuvchi ob'yektlarning davlat hisobini yuritish tartibi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilab beriladi.

2. Tabiatni muhofaza qilishni ta'minlashning iqtisodiy tartiboti;

Tabiiy resurslardan maxsus foydalanganlik uchun, atrof tabiiy muhitni ifloslantirilganlik va atrof tabiiy muhitga boshqacha tarzda zararli ta'sir ko'rsatganlik uchun to'lov undirishni kam chiqitli va resurslarni tejaydigan texnologiyalar joriy etilganida, tabiatni muhofaza qilish tabiiy resurslarni qayta tiklashda samara beruvchi faoliyat amalga oshirilganda korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga, shuningdek ayrim shaxslarga soliq, kredit imtiyozlariga va o'zga imtiyozlar berishni.

Ekologiya nuqtai nazardan xavfli texnologiyalarni qo'llaganlik va o'zga faoliyatni amalga oshirganlik uchun korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga nisbatan maxsus soliqlar joriy erish;

Atrof tabiiy muhitni ifloslantiruvchi moddalarni chiqarish, oqizish yoxud ekologiya nuqtai nazardan o'zga zararli faoliyatni amalga oshirish huquqini belgilovchi lisenziyalar olishni tabiiy muhitning qulay holatini buzgan korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va fuqarolar zimmasiga uni tiklash vazifasi yuklanadi.

Tabiatni muhofaza qilish borasidagi ob'yektlarni buzish yoki yo'q qilib yuborish oqibatida yetkazilgan zarar uchun belgilangan tartibda tavon puli undirilishini;

Tabiatni muhofaza qilish borasidagi chora tadbirlar bajarilmagan, tabiatni muhofaza qilishga doir qonunlarni normativ texnik va boshqa talablari buzilgan hollarda mansabdor shaxslar yoki boshqa xodimlarni asosiy ishlab chiqarish faoliyatida erishilgan natijalar bo'yicha beriladigan pul mukofotlari va boshqa mukofotlardan to'liq va qisman mahrum etish. Ekologiya sof mahsulot chiqarganlik uchun rag'batlantiruvchi narxlar va ustamalar belgilashni;

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslik, me'yorda belgilanganidan ortiq foydalanganlik uchun tabiatdan foydalanuvchilarga nisbatan iqtisodiy jazo choralarini hamda tabiat resurslaridan tejab tergap va oqilona foydalanganlik uchun iqtisodiy rag'batlantirishni qo'llanilishi;

Tabiiy muhitni saqlash sohasida va ekologik sof mahsulot ishlab chiqarishda hammadan yuqori ko'rsatkichlarga erishgan davlat, kooperativ, jamoat korxonalari, muassasalari va tashkilotlari, boshqa korxonalar, muassasalari hamda tashkilotlarning jamoalarini va ayrim xodimlarni shuningdek ayrim shaxslarning moddiy rag'batlantirishni ko'zda tutadi.

O'zbekiston Respublikasining qonunlarida, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarining qarorlarida tabiatni muhofaza qilish sohasidagi faoliyatini iqtisodiy rag'batlantirishning boshqa turlari ham nazarda tutilishi mumkin.

Tabiatni muhofaza qilish sohasidagi faoliyatini iqtisodiy rag'batlantirish tadbirlari O'zbekiston Respublikasi qonunlarida, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarining qarorlarida belgilab qo'yilgan tartibda qo'llaniladi.

Tabiatdan maxsus foydalanganlik uchun to'lovlar atrof tabiiy muhitni ifloslantirganlik uchun to'lanadigan to'lovlardan, tabiiy resurslarni muhofaza qilganlik va qayta tiklanganlik uchun to'lanadigan to'lovlardan iborat bo'ladi.

Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliq stavkalari va o'zgacha to'lov miqdorlari, shu jumladan ijara to'lovlarining miqdori, tabiiy resurslarning qay darajada keng tarqalganligi, sifati, ularni qayta tiklash imkoniyatlari, ulardan foydalanishning qay darajada qo'yilgan, qulayligi, kompleksligi, samaradorligi, ularning joylashgan yeri, chiqindilarni qayta ishlash va ulardan foydalanish imkoniyatlari hamda boshqa jihatlarini inobatga olgan holda, shuningdek tegishli limitlar O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda aniqlanadi va tasdiqlanadi.

Atrof tabiiy muhitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarganlik va oqizganlik uchun hamda chiqindilarni joylashtirganlik uchun to'lov miqdorlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi. Respublika ahamiyatiga molik tabiiy resurslarni muhofaza qilganlik va qayta tiklanganlik uchun to'lovlarning miqdori O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan, mahalliy ahamiyatga molik tabiiy resurslar bo'yicha esa mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv idoralari tomonidan belgilanadi.

Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlar tabiatdan foydalanuvchi korxonalar mahsulotlarining (bajargan ishlarining, ko'rsatgan xizmatlarning) tan narxiga qo'yiladi. Atrof tabiiy muhitga ifloslantiruvchi moddalarni chiqarganlik, va oqizganlik, ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarini joylashtirganlik uchun, shuningdek tabiatdan ro'xsatnomada belgilanganidan tashqari foydalanganlik va o'zgacha maxsus tarzda nooqilona foydalanganlik va o'zgacha maxsus tarzda to'lovlar tabiatda foydalanuvchi korxonalarning foydasidan undiriladi.

Tabiiy resurslardan foydalanganlik, ularni muhofaza qilganlik va qayta tiklanganlik uchun to'lov mahalliy davlat hokimiyati va

boshqaruv idoralarining byujetiga tushadi hamda alohida modda bilan hisobga olinadi.

Atrof tabiiy muhitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarganlik va oqizganlik uchun hamda ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarini joylashtirganlik uchun to'lov to'lashni, shuningdek bu mablag'lardan foydalanish tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunlaridan, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarining qarorlariga tabiatdan foydalanganlik uchun to'lovlardan ozod qilish hollari, shuningdek boshqa soliq imtiyozlari nazarda tutilishi mumkin.

Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun va zaharli moddalarni chiqarganlik uchun to'lovli, shuningdek ayrim shaxslarni ekologiya tadbirlarini bajarishdan, yetkazilgan zararli o'rnini qoplash majburiyatidan ozod etmaydi.

Maxsus vakolatga ega mansabdor shaxslar tomonidan zararli ekologik oqibatlarni keltirib chiqargan halokatlar yoki atrof tabiiy muhitning radiatsiyaviy, kimyoviy, bakteriyaviy ifloslanganligi yoxud odam hayoti yoki sog'lig'i, tirik tabiat uchun xavfli bo'lgan boshqa tarzda ifloslanganligi haqidagi yoxud aholi salomatligining holatiga doir ma'lumotlarni qasddan yashirishni yoki buzib taqdim etilishi aholining ommaviy kasallanishi, hayvonlar parrandalar yoki baliqlarning qirilib ketishi yoki boshqacha o'g'ir oqibatlarga sabab bo'lsa,

- Eng kam oylik ish haqining 100 baravaridan 200 baravarigacha miqdorda jarima yoki 5 yilgacha muayyan huquqidan mahrum qilish yoxud 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi. O'sha qilmishlar odam o'lishiga sabab bo'lsa mahrum qilib, 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi

(O'zbekiston Respublikasining 2001 yil 29 avgust qonuni taxlilida O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining Axborotnomasi, 2001 yil, 9-10 son 165-modda). Mansabdor atrof tabiiy muhitning ifloslantishi oqibatlarini bartaraf qilish choralarini ko'rmaslik, mansabdor shaxslarning ekologiyasi ifloslangan joylarini dezaktivatsiya qilish yoki boshqacha tarzda tiklash choralarini ko'rishdan bo'yin tovlash yoki bunday ishlarni yetarli darajada bajarmasligi odamlarning ommaviy tarzda kasallanish, hayvonlar, parrandalar yoki baliqlarning qirilib ketishi yoki boshqacha og'ir oqibatlarga sabab bo'lsa, eng kam oylik ish haqining 100 barobaridan 200 barobarigacha miqdorda jarima yoki 5 yilgacha muayyan huquqdan mahrum qilinadi.

O'sha qilmishlar odam o'lishiga sabab bo'lsa 3 oydan 6 oygacha qamoq yoki muayyan huquqdan mahrum qilib, 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

3. Paxtani dastlabki ishlash jarayonida atrof muhitni ifloslanishi. Paxtani dastlabki qayta ishlash jarayoni, paxtani yetishtirishdan boshlab,

erish, tashish, qurutish va dastlabki qayta ishlashgacha bo'lgan jarayonlarda qayta miqdordagi chang ajratib chiqadi. Bu ishlab chiqarish uchun zararli hisoblanadi. Paxta yetishtirishning zamonaviy agrotexnik kompleksi muhim bo'g'inlaridan biri o'simliklarni zararkunandalardan, kasalliklardan, begona o'tlardan himoyalash, paxta terishdan oldin uni defoliatsiya qilinishidir.

Paxta yetishtiriladigan iqlim zonalarida turli tuman bo'lgan yerlardagi purkagichlar ishining samarasi agrotexnika nuqtai nazardan ham, atrof muhitni ifloslantirish nuqtai nazardan ham jiddiy ta'sir qiladi.

Paxtaga yer ustida kimyoviy ishlov berishda va paxtani terishda mexanizatorlarni zaharli moddalar insektisidlar, akaridsidlar desikandlar sifatida ishlatiladigan zararli himikatlar ta'siridan himoyalash katta muammodir.

Paxtani dastlabki qayta ishlash, tashish, quritish, tozalash, jinlash, linterlash, ishlab chiqarishning tolali chiqindilarini qayta ishlashda ishlab chiqarish binolari havosiga va atmosferaga ko'p miqdorda chang ajralib chiqadi. Chang asosan 3 ta proksiadan iborat. Iflos zarrachalar

- g'uzaning maydalangan bo'laklari
- va mineral zarrachalar
- paxta qayta ishlash vaqtida undan ajralib chiqadigan changli iflos va tolali zarrachalaridir.

Atmosferaga chiqariladigan barcha ishlangan havo texnologik va asperatsion turga bo'linadi.

Lintni kondersorga havotransportida tashishda changlangan havoda mayda dispersli tolali fraksiyalar ko'p bo'ladi. Ko'rinishi tozalash, jinlash, linterlash va tolali chiqindilar qayta ishlash sexida anchagina miqdorda chang bo'ladi.

Faqat quritish mashina uskunalari joylashgan bino havosida nisbatan kam $5-7 \text{ mg/m}^3$ chang bo'ladi. Buning sababi quriqgichlariga yuqori namlikdagi paxta tushishidadir, namlik massadan maydachaning ajralishiga to'sqinlik qiladi. Yirik dispersli chang yuqori namlikda bo'lsa ham ajralib, binoda tarqalishiga ulgura olmay cho'kadi.

Мавзу № 3 : Экологик экспертизанинг асосий тамойиллари

Режа :

1. Экологик экспертизанинг конунийлиги ва ошкоралийлиги
2. Давлат ва ҳукукнинг умумий тамойиллари.
3. Атроф – мухитни муҳофаза қилишга оид тамойиллар.
4. Хулоса

Хар бир фан соҳаси шу жумладан экология ҳукуки Фани ижтимоий муносабатларни тартибга солиш жараёнида уз йуналишлари яъни тамойилларига эга бўлиб, уз навбатида хар бир фан соҳасининг максад ва вазифасидан келиб чиқади. Экология ҳукукининг тамойиллари табиат жамият тизмидаги узаро муносабатлар йуналиши чегараларини белгилаб беришда экологик ҳукукий механизмнинг баркарорлигини кафолатлашда ва конунчилик қоида талабларининг экологик муносабатларини тартибга солиш тартибини белгилашда муҳим аҳамиятга эгадир. Бизга маълумки экология ҳукуки табиат билан жамиятнинг уртасидаги узаро муносабатларни ҳукукий тартибга солади. Шу жумладан табиатнинг инкор этиб бўлмайдиган конуниятлари ва ҳаракатларининг тартибга солувчи давлат конунлари мавжуд. Экологик ҳукукий тамойилларнинг асосий вазифаси шундан иборатки конуниятларнинг устуворлигини тан олган ҳолда жамият аъзоларининг табиатга бўлган ҳаракатларни илмий асосланган ҳолда йуналтиришдан иборат. Табиат ва жамият уртасидаги узаро муносабатлар жуда хилма – хил бўлганлиги учун экология ҳукукининг тамойилларини қуйидаги бўлишимиз мумкин.

1. Давлат ва ҳукукнинг умумий тамойиллари.
2. Атроф табиий мухитни муҳофаза қилишга оид тамойиллар.
3. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга қаратилган тамойиллар.

Экологий ҳукуки тизимининг соҳаси сифатида экология муносабатларни тартибга солишда давлат ва ҳукукнинг қуйидаги тамойилларидан фойдаланилади.

- Конунийлик
- Ижтимоий, адолат.
- Ошқоралик.

Шахсларнинг ҳукук ва бурчларининг бирлиги ва бошқалар. Атроф табиий мухит баркарорлигини таъминлаш ва муҳофаза қилишнинг тамойиллари қуйидагиларни уз ичига олади. Биосфера ва экология тизимлари баркарорлиги ҳозирги ва келгуси авлоднинг генетик фондини сақлаш фуқароларнинг ҳаёт учун қулай табиий мухитга эга бўлиш ҳукукини таъминлаш. Жамиятнинг экологик сиёсий иқтисодий ва ижтимоий манфаатларини уйғунлаштириш. Табиатни муҳофаза қилиш чора – тадбирларининг табиий ресурслардан фойдаланиш тадбирларидан устуворлигини тан олиш.

- табиий ресурслар ҳолатини тиклаш мажбурийлиши.
- Экология экспертизасини утказишнинг мажбурийлиги, табиий ресурслардан факат илмий асосланган ҳолатлардан окилона фойдаланишнинг зарурлиги, ер ости ва ер усти бойликлари, усимлик ва хайвонот дунёси махсулотлари фойдаланганлик учун ҳақ тулаш кишлоқ хужалигига мулжалланган ералрнинг устуворлиги, табиий ресурслар кадастрининг юритиш мажбурийлиги ва бошқалар.

Табиат ва ҷамият уртасидаги узаро муносабатлар давлат ва экологик функцияси Ушбу тамойиллар асосида ва доирасида амалга оширилиб табиий ресурслардан окилона фойдаланишга хизмат килади. Экологий ҳукуки уз предмети йуналишларива вазифаларига булгани каби уз усулларига эга булиб, Ушбу усуллар табиат ва ҷамият тизимидаги ижтимоий муносабатлар ҳолатига таъсир эти шоркали катта аҳамиятга эга. Ҳозирги пайтда экологик муносабатлар катнашаётган ҷисмоний ва юридик шахслар хатти-ҳаракатларини тугри йуналтириш учун турли усуллар кулами ортиб бормокда. Экологик ҳукукий муносабатлар тизимида усуллардан фойдаланилади.

1. Экологизациялаштириш
2. Маъмурий ҳукукий.
3. Фуқровий ҳукукий.

Экологизациялаштириш усули бугунги кунда ҷамият ҳаётининг сиёсий ижтимоий иктисодий маънавий ҷабҳаларига тобора кирир бориб табиат қонуниятларининг устуворлигини таъминлаш уни муҳофаза қилиш чора тадбирлари ишлаб чиқариш жараёнига қулланилиши соғлом экологик муҳитга эришиш заруриятини олдимизга қуймокда. Ушбу усул орқали шахс давлат ва ҷамият ҳаётининг барча ҷабҳаларининг экологик қоида ва талаблар асосида олиб боиришини таказо этади. Маъмурий ҳукукий усул давлат ва ҳуқуқнинг муҳим усулларида бири булиб давлатнинг мажбурлов чора – тадбирларининг қурранилиши намоён булади. Экологик ҳуқуқда бу усул кенг қулланилиб атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш табиий ресурслардан окилона фойдаланиш экологик қоида талабларини белгиланиши барча қоидани бузганлик учун ҷавобгарлик чора тадбирларнинг қулланилишида катта аҳамиятга эга.

Фуқаровий ҳукукий усул экология ҳуқуқида тобора ривожланиб бораётган усул сифатида бевосита экологик ҳукукий муносабатга иштирокчиларнинг кенглиги, мулкнинг дахлсизлиги моддий рағбатлантириш табиатни муҳофаза қилиш чора – тадбирларини қулланилишида намоён булади. Экология ҳуқуқи табиат ва ҷамият тизимидаги мураккаб муносабатларни тартибга солади. Бунинг учун ҳам турли тушунчалар тоифалар кенг қулланилиб экологик ҳукукий қоида талабларини қулланилиши ва мазмунини очиб беради. Экологик ҳукукий муносабатлар тизими урганиш осон булиши учун узига хос институт тоифа ва назарий қоидалар мажмуини бирлаштирган

холда экологик ҳукуки уз тизимига эга. Экологик ҳукукнинг тизими экологик муносабатларни тартибга солишдаги аҳамияти ва мазмунига кура асосий институт тоифа масалаларининг маълум тартибда жойлашишидир. Биз мураккаб экологик ҳукукий муносабатлар юналишларига тахлили килиш ва урганишни енгиллаштириш мақсадида экология ҳукуки тизимини иккки қисмга бўлиб урганамиз.

Экология ҳукукининг умумий қисми. Табиат ва жамият уртасидаги узаро боғлиқлик. Табиий ресурсларга нисбатан мулк ҳукуки. Экология назорати ва экологик экспертизанинг ҳукукий ҳолати. Экологик қонунчиликни бузганлик учун жавобгарлик каби мавзуларни уз ичиги олиб табиатни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишнинг илмий назарий жиҳатлари, умумий экологик ҳукукий қоидаларни белгилайди. Махсус қисми эса табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва муҳофаза қилиш билан боғлиқ қуйидаги ерларни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни ҳукукий ҳолати. Сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни ҳукукий ҳолатини аниқлаш. Ер ости бойликларининг ҳукукий ҳати усимлик дунёсидан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш ҳукукий қилишнинг ҳукукий ҳолати. Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилишнинг ҳукукий ҳолати. Алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудларнинг ҳукукий ҳолати. Атроф табиий муҳитни халқаро ҳукукий муҳофаза қилиш каби ҳар бир табиат объектининг ҳукукий ҳолатини қамраб олувчи махсус аҳамиятдаги экологик ҳукукий қоидаларни уз ичига олади. Экология экспертизанинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат.

Қонунийлик. Экологик экспертиза Ўзбекистон Республикасининг Конституциясидаги моддалар билан иш олиб бориладир.

Асослилиги. Бирон нарсанга асосланган ҳолда иш олиб борилади. Экологик ҳавфсизлик талабларини ҳисобга олишнинг мажбурийлиги ҳар қандай режалаштирилаётган ҳужалик фаолиятининг экологик ҳавфсизлиги. Ҳужалик ва бошқа хил фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва фуқоролар соғлиғига таъсирини баҳолашнинг комплектилиги. Шунинг учун экологик экспертиза муҳим ва мураккаб амалий ва ҳукукий фаолияти тури сифатида қуйидаги умумий тамойиллар асосида амалга оширилади. Қонунийлиги, экологик экспертизанинг мустақиллиги, ошқоралиги, илмий техникавий асослиги, экологик ҳавфсизлигини ҳисобга олишнинг мажбурийлиги.

Демак, экологик экспертиза Фани фаолияти натижасида экологик ҳавфсизликнинг ёки инсон ҳавфсизлигига эришамиз. Экспертиза объекти сифатида қаралаётган лойиҳаларга баҳо беришда атроф табиий муҳит барқарорлиги аҳолининг соғлиғи ва ҳаётига таъсир қурсатувчи омиларга эътибор бериш устунлигини назарда тутуди. Экспертиза натижалар тугри оқилона бўлиши учун биологик, кимёвий, физикавий технологик демографик агроэкологик иктисодий ва бошқа жабҳалардаги билимларни жамлаган ҳолда кенг қамровли меҳнат маҳсули бўлиши ва текширилаётган объектга нисбатан реал объектив

баҳо бериш керак. Экологик муҳим тамойилларидан бири сифатида ушбу жараёнда нодавлат – нотижорат ташкилотлари экологик экспертизанинг оммавий ва адолатли булишини таъминлайди. Экологик экспертизанинг Ушбу тамойиллари катъий риоя этилгандагина ҳар бир объективга нисбатан ҳолисона, адолатли, қонуний, мустакил ва объектив ҳулоса бериш мумкин. Экологик экспертиза жараёнида турли шакллардаги қуйидаги усуллардан фойдаланилган ҳолда кузда тутилган мақсадга эришилди. Маълумот туплаш экспертизадан утаётган муайян объектга тегишли бўлган барча ахборот маълумотларни йиғиш ва туплаш.

Мавзу №4 : Экологик экспертизанинг ҳуқуқий асослари.

Режа:

1. Экологик экспертизанинг ҳуқуқий асослари қида тушунча.
 2. Экологик экспертиза тизими ҳақида.
 3. экологик экспертизаси қонунлари ҳақида тушунча.
- Хулоса

Табиий ресурслардан фойдаланиш талабларини муттасил бузадиган фойдаланувчи ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум этилиши мумкин. Давлат экологик экспертизаси хўжалик қарори қабул қилинишидан олдин ўтказилиши шарт бўлган атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш тадбиридир. Давлат экологик экспертизаси Ўзбекистон Республикаси қонунларидан белгиланган тартибда ўтказилади. Ўзбекистон Республикасининг 31 август 2000 йил қонунни тарихида.

Давлат экология экспертизасининг ижобий ҳулосасиз лойиҳаларини рўёбга чиқариш ман этилади. 26 модда Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 31 августдаги қонуни билан чиқарилади. Жамиятчилик асослари экологик экспертизаси жамоат бирлашмаларининг ташаббусига кўра уларнинг маблағлари ҳисобида ёки жамиятчилик асосида мутахассисларнинг мустакил гуруҳлари томонидан амалга оширилади. Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги атроф табиий муҳитнинг ҳолати ва унинг ресурсларининг кузатиш ҳисобига олиш, уларга баҳо бериш ва уларнинг истиқболини таъминлаш мақсадида атроф табиий муҳитнинг давлат мониторинги тизими ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг иқтисодий ва маънавий соҳаларида ислохотларни эркинлаштириш чуқурлаштириш мамлакат хавфсизлигини таъминлаш дастурини амалга ошириш борасида чоратадбирлар тўғри 2000 йил 2 июндаги 26-12-сонли фармони бажарилиши таъминлашга доир ҳаракатлар дастурига мувофиқ, шунингдек,

«Экологик экспертиза» си Ўзбекистон Республикаси Қонуни рўёбга чиқариш.

Давлат экологик экспертизаси бу ихтисослаштирилган эксперт бўлимлари Ўзбекистон Республикаси давлат табиатни муҳофаза қўмитаси органлари томонидан оширилаётган экологик экспертизаси туридан **Prognoz** қилинаётган, мўлжалланаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг экологик талабларига мувофиқлигини, атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича тугилаётган тадбирларнинг етарлилигига ва асослигига аниқлаш экологик экспуртизанинг мақсади ҳисобланади.

Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитасининг давлат экологик экспуртизаси органлари, давлат экологик экспертизаси ягона тизимини ташкил этади. Табиий ресурслардан фойдаланиш билан боғлиқ хўжалик ва бошқа фаолияти тартибга солувчи норматив ва техник йўриқнома услуб ҳужжатлар техник шартлар, стандартлар экологик-нормативлар, қоидалари йўриқномалар ва бошқалари.

Экологик экспертиза тўғрисида Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Қонунларида Ўзбекистон Республикасининг бошқа Қонун ҳужжатлари белгиланган объектлари давлат экологик экспертизасида ўтказилади.

Фан-техника йутуқларининг ва илғор тажрибали ҳисобга олган ҳолда табиатни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан мўлжалланаётган ёки амалга оширилаётган фаолият технологик тизимлар муқобилларининг тахлили, экспертиза объекти рўёбга чиқариш натижасида атроф муҳитни Давлат экологик экспертизаси тақдим этган табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари норматив ҳужжатлари талабларга жавоб бермайдиган материалларни рад этиш. Экологик экспертизага тақдим этилган материалларнинг ишончлилигини жойнинг ўзига бориб аниқлаш. Давлат экологик экспертизаси экспертнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари экологик экспертиза ҳақида қонун ҳужжатлари, мазкур низомга мувофиқ белгиланади.

Давлат экологик экспертиза буюртмачисининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари экологик экспертиза тўғрисидаги, Ўзбекистон Республикаси Қонуни, Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитасининг Давлат экологик экспертизаси буюртмачилар ўртасидаги келишмовчиликлар қонун ҳужжатларига белгилаш тартибда Ўзбекистон Республикаси хўжалик судларида кўриб чиқиши мумкин.

Экологик экспертизанинг ҳуқуқолати қоидалари Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида экологик экспертиза тўғрисидаги қонунларида, Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, соғлиқни сақлаш вазирлиги экологик экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисидаги махфий ҳужжатлар белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси экологик экспертизаси тўғрисидаги қонун 3-моддасидаги экологик экспертиза қуйидаги мақсадда ўтказилади. Экологик экспертиза муҳим ва мураккаб фаолият тури сифатида қуйидаги умумий ва ўзига хос тамойиллар асосида амалга оширилади. Қонунийлик экологик экспертиза мустақиллиги, ошкорлиги милли техникавий асослиги экологик хавфсизлик талаблари ҳисобга олишнинг мажбурийлиги ҳар қандай режалаштирилаётган ҳўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг ихтимол тутилган экологик хавфлилик презумпсияси, ва бошқа хил фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва аҳолининг соғлигига таъсири махсули бўлиши ва текширишлар объектига нисбатан реал объект баҳо берилиши керак.

Шундай қилиб, экологик экспертиза ушбу тамойилларга қатъий риоя этганларни ҳар бир объектига нисбатан ҳолисони кенг қамровли, адолатли, қонуний, мустақил ва объектига ҳулоса бериш мумкин.

Экологик экспертизаси жараёнида турли шаклдаги қуйидаги усуллардан фойдаланган ҳолда кўзда тутилган мақсадга эришилади.

- Маълумотлар тўплаш-экспертизадан ўтаётган муайян объектга тегишли бўлган барча ахборот, маълумотларни йиғиш ва тўплаш.
- Умумийлаштириш-объект ҳақидаги тўпланган иқтисодий, технологик, экологик, гидрологик, кимёвий ва бошқа маълумотларни ўз йўналишлари бўйича маълум тизимга киритиш.
- Таҳлил қилиш-умумлашган маълумотлар банкини ўз йўналиши ва хусусиятлари бўйича ўрганиш, таснифлаш.
- Баҳолаш-экспертиза ўтказилаётган объект йўналишлари бўлимлари, ташкил этувчи қисмлари хавфли зарарли даражасини аниқлаш.
- Ҳулоса бериш экспертиза ўтказилаётган объектнинг экологик қоида талабларини мослиги ёки ушбу қоидаларга зид эканлиги ҳақида яқуний, адолатли, объектнинг таъсирини баҳолашнинг кенг қўллашни ва кенг қамровлиги.

Экспертиза натижалари тўғри одилонга бўлиши учун биологик, кимёвий, физикавий, технологик, демографик, агро-экологик, иқтисодий ва бошқа жабҳалардаги билишлар жамланган ҳолда кенг қамровли ижодий меҳнат ҳулоса қилиш.

Табиат жамият тизимида экологик экспертизанинг бир неча турлари яъни ижтимоий-иқтисодий экспертиза, сиёсий ҳуқуқий илмий техникавий экспертиза, санитария экологик экспертизани қўлланиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси экологик экспертиза тўғрисидаги қонунининг 4-моддасида экологик экспертизаси қуйидаги тизим белгиланган.

Давлат экологик экспертизаси жараёнини ҳар бир объектни ҳажми ва ўзига хос хусусиятларига кўра бир неча босқичларини ўз ичига олади.

1. Тайинлаш объектига нисбатан экологик экспертиза тайинлаш ва махсус комиссия экспертлар гуруҳи тузиш.
2. Объект ҳақида маълумотлар тўплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш.
3. Объектни экологик қоида-талабга мос маълумотлар тўплаш.
4. Объект ҳақидаги хулосани банк муассасаларига юбориш.
5. Давлат экологик экспертизаси хулосани изидан низоларни ҳал қилиш.

Экологик аудит-экологик аудитлар томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ва шартларда ўтказиладиган атроф табиий муҳит ҳолатига салбий таъсир кўрсатаётган, ишлаб турган корхоналар ва бошқа объектларни мустақил экологик экспертиза қилишдир.

Экологик аудит Давлат экологик экспертизани фарқли равишда хўжалик ва ишлаб чиқариш объектини мулкдорлиги қарорига биноан ўтказилади.

Экологик экспертиза-муҳим ва мураккаб жараён бўлиб, атроф табиий муҳитни барқарорлигини сақлаш, табиатдан самарали фойдаланиш ва аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлардан иборат.

Мавзу № 5 : Экологик экспертиза турлари.

Режа:

1. Давлат экологик экспертизасининг ташкил қилиш ва ўтказиш.
 2. Д.Э.Э. ни ўтказиш учун эксперт гуруҳи ташкил қилиш ва унинг иш юритиш тартиби.
 3. Экологик экспертиза турлари.
 4. Олиб бориш тартиби.
- Хулоса.

Экологик экспертиза кенг қамровли ва муҳим аҳамиятга эга бўлган жараён бўлиб, уни амалга ошириш йўналишлари, тартиби, қўлланилаётган усуллари, берилаётган хулосанинг моҳиятига асосан мураккаб тизимни ташкил этади.

Табиат ва жамият тизимида экологик экспертизанинг бир неча турлари, яъни ижтимоий-иқтисодий экспертиза, сиёсий-ҳуқуқий экспертиза, илмий-техникавий экспертиза, жамоатчилик экология экспертизалари бўлиниши мумкин.

Амалдаги қонунчилик ҳужжатлари экологик экспертизанинг ихчам тизими эътироф этилади.

Ўзбекистон Республикаси «Экологик экспертиза тўғрисидаги қонуннинг 4-моддасида экспертиза қуйидаги тизим белгиланган: Экологик экспертиза давлат ва жамоат экологик экспертизаси, шунингдек, экологик аудит тарзида амалга оширилади».

Шуни алохида таъкидлаб ўтиш керакки, экологик экспертиза тизимининг пойдеворини давлат экологик экспертизаси ташкил этади.

Давлат экологик экспертизасининг Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитаси олиб боради ва қуйидаги асосий гуруҳларга ҳисобланади:

Давлат экологик экспертизасини тайинлайди ва ўтказилади:

Экологик экспертизага тегишли бўлган меъёрий – техник, ҳуқуқий услубий ҳужжатларни ишлаб чиқади ва тасдиқлайди.

Экологик экспертизачи комиссияси, унинг аъзолари ва экспертлар гуруҳини тузади. Давлат экологик экспертизаси ҳулосалари талабларини бажаришни назорат қилди ва хоказо.

Экология қонунчилиқ ҳужжатларида экспертиза ўтказишни шарт бўлган объектлар белгиланган бўлиб, улар жумласига:

Давлат дастурларининг контсепсияларининг ишлаб чиқиш кучларининг иқтисодий ва ижтимоий соҳа тармоқларини жойлаштириш ҳамда ривожлантиришнинг схемаларининг лойиҳалари:

Барча турдаги қурилишлар учун ер участкаларини ажратиш материаллари:

Лойиҳа олди ва лойиҳа ҳужжатлари:

Табиий ресурслардан фойдаланиш Билан боғлиқ ҳўжалик ва бошқа хил фаолиятни тартибга солувчи меъёрий-техник ва йўриқнома-услубий ҳужжатларнинг лойиҳалари:

Барча турдаги қурилишлар учун ер участкаларини ажратиш материаллари:

Лойиҳа олди лойиҳа ҳужжатлари:

Табиий ресурслардан фойдаланиш билан боғлиқ ҳўжалик ва бошқа тартибга солувчи меъёрий-техника ва йўриқнома-услубий ҳужжатларнинг лойиҳалари:

Техника технология, материаллар маҳсулотларининг Янги турларини яратишга доир ҳужжатлар:

Атроф табиий муҳит ва фуқаролар ҳаёт ива соғлиғини зарари ва ҳавфи таъсир кўрсатувчи ишлаб чиқариш жараёнини амалга ошираётган барча турдаги корхоналар.

Шаҳар солиқ ҳужжатларининг барча турлари:

Маҳсус солиқ ҳужжатларининг барча турлари:

Ушбу объектларга нисбатан давлат экологик экспертизасини ўтказиш. Мажбурий ҳисобланади ва мулкчилик шакли ҳамда маъмурий бўйсунитдан қатъий назар ҳар бир объектга бу борада имтиёз бермайди:

Давлат экологик экспертизасининг субъектлари бўлиб, одамда буюртмачи, пудратчи, истеъмолчи ҳисобланади. Буюртмачи – экспертизани тайинлаш, ташкил этиш ҳуқуқларига эга бўлган маҳсус ваколатлар органидир. Пудратчи – муайян объектни экспертиза қиладиган ташкилот булар қаторига илмий-тадқиқот институтлари, корхона ёки маҳсус комиссия экспертлар гуруҳи бўлиши мумкин.

Истеъмолчи бўлиб, экология экспертизаси ҳисобланган корхона – ташкилот, муассаса ҳисобланади.

Давлат экология экспертизаси жараёни ҳар бир объектнинг ҳажми ва ўзига хос хусусиятларига кўра бир неча босқичлари ўз ичига олади, яъни; Тайинлаш – объектга нисбатан экологик экспертиза тайинлаш ва махсус комиссия, экспертиза тайинлаш ва махсус комиссия экспертлар гуруҳи тузиш.

Объект ҳақида маълумотларни тўплаш умумлаштириш ва баҳо бериш босқичи:

Объектнинг экологик қоида талабларига мо сёки зид эканлиги ҳақида хулоса тайёрлаш ва уни тасдиқлаш:

Объект ҳақидаги хулосани муассасаларга юбориш:

Давлат экологик экспертизаси хулосаси юзасидан низоларни ҳал қилиш:

Шуни таъкидлаш керакки, давлат экологик экспертизасининг хулосаси муҳим аҳамиятга эга бўлиб, объект ҳақида салбий хулоса берилган тақдирда банк муассасалари Ушбу объектни молиялантирмайди ва фаолияти бекор бўлиши мумкин.

Демак давлат экологик экспертизасининг экологик экспертизаси тизмида ўрнини эгаллайди ва экологик хавфларни таъминлашга хизмат қилади. Экологик экспертизанинг тизмида жамоатчилик экспертизаси алоҳида аҳамият касб этади.

Жамоат экологик экспертизаси нодавлат, нотижорат ташкилотлар, фуқаролар томонидан амалга ошириб, режалаштирилади, амал қилаётган турли объектлар юзасидан ўтказилиши мумкин.

Жамоат экологик экспертизаси давлат экологик экспертизаси ўтказилганлигидан қатъий назар амалга оширилади.

Жамоат экологик экспертизасининг хулосаси тавсия аҳамиятига эга бўлади, давлат ҳокимияти ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга тақдим этилиши мумкин.

Шуни таъкидлаш лозимки, ривожланган хорижий давлатларда жамоатчилик экспертизасининг тараққий этган экологик маданияти савияси даражасининг юқорилигини кўришимиз мумкин.

Экологик экспертиза тизмида экологик аудит ҳам муҳим аҳамиятга ҳисобланади.

Экологик аудит – экологик аудиторлар томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган ва шартларда ўтказилган, атроф табиий муҳит ҳолатга салбий таъсир кўрсатаётган, ишлаб турган корхоналар ва бошқа объектларни мустақил экологик экспертиза қилишдир.

Экологик аудит давлат экологик экспертизасидан фарқли равишда хўжалик ва ишлаб чиқариш объектини миқдорининг қарорига биноан ўтказилади.

Экологик экспертиза муҳим ва мураккаб жараён бўлиб, атроф табиий муҳитни барқарорлигини сақлаш, табиатдан самарали

фойдаланиш ва аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлашга қаратилган ташкилий – ҳукукий чора-тадбирларидан иборатдир.

4-модда

Давлат экологик экспертизасини ўтказишда қуйидаги талаблар
Давлат экологик экспертизасини ўтказишда тақдим этилган материалларнинг табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги ҳужжатларга мувофиқлигини текширилади. Режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятларнинг экологик ва ижтимоий оқибатлари тўғрисидаги маълумотларнинг тўғрилиги ва тўлиқлиги таҳлил қилинади. Биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий муҳитга таъсирини баҳолашнинг асослиги текширилади.

Режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятни амалга ошириш оқибатларининг экологик хавфлилиги даражасини баҳолашнинг тўғрилигини текширилади. Экологик хавфсизлик талабаларини таъминлашга доир чора-тадбирларнинг етарлилиги ва асослиги аниқланади: экологик нормативлар лойиҳаларнинг асослилиги текширилади.

Д.Э.Э. Ўзбекистон Республикаси давлат табиат комитети тизимидаги эксперт органлар мутахассислар кучи билан ёки омиллар мутахассислар ва жамоатчилик вакилларида ташкил топган эксперт комиссиялари (гуруҳлари) ёрдамида ўтказилиши мумкин.

Экспертиза ўтказилиши муддати қоидага биноан материалларнинг тўла комплекти топширилган кундан бошлаб уч ойдан бошламаслиги керак.

Д.Э.Э. ўтказиш жараёни уч босқичдан иборат: тайёрлов, асосий ва якунловчи босқичларга:

А) тайёргарлик (тайёрлов) босқичида Ўзбекистон Республикаси давлат табиат қўмитаси тизимининг штатидаги экспертлари томонидан тавсия қилинган ҳужжатлар таркиби мазкур ҳужжатнинг талабларига мос келиш-келмаслиги текширилади.

-экспертизанинг вазифалари, чегараси ва йўналиши таърифланади, унинг формаси ва ўтказиш усули аниқланади.

-экспертизанинг асосий йўналишлари бўйича мутахассислар штатдан ташқари Эксперт комиссияси гуруҳи тузилади, унинг аъзолари ўртасида вазифалар тақсимланади, иш графиги тузилади в ах.к, керакли ҳужжатлар расмийлаштирилади.

В) асосий босқич давомида Экспертизага тавсия қилинган ҳужжатлар кўриб чиқилади ва текширилади. Унда

-мазкур хўжалик фаолияти турини амалга оширишга ихтиёжнинг асосланиши реализация қилиш усулини танлаш тавсия қилинаётган техник муҳандис ва архитектура – режавий ечимларнинг прогрессивлиги, материал, хом-ашё ва энергетик ресурслардан ва бошқалардан фойдаланишнинг комплектлиги ва рационаллиги.

Аниқланган таъсир факторларнинг тўлиқлиги ва уларнинг экологик хавфи даражаси атроф мухитга хўжалик фаолиятининг таъсири эҳтимоли масшталари

-экспертизани амалга оширишда экологик ижтимоий ва иқтисодий оқибатлари тўғрисида маълумотларнинг борлиги инобатга олинади.

Экспертиза ишлари жараёнида олдиндан таъсирланган экспертиза йўналишлари бўйича индивидуал эксперт хулоса ва Эксперт гуруҳи хулосаси тайёрланади.

Агар яъни вазирлар ёки кўриб чиқиш йўналишлари айниқса, эксперт гуруҳи Д.Э.Э. тайинланган орган олдида экспертиза ўтказиш муддатини ўзгартириш кўтарилган масалалар бўйича қўшимча Экспертлар жалб қилиш масаласини қуйиш мумкин.

Экспертиза давомида хужжатни тайёрловчилар томонидан инобатга олинмаган потенциал хавфли таъсирлар аниқланган тақдирда лойиха Ушбу таъсирнинг хавфлилик даражаси ва унинг оқибатлари баҳоланмаган ҳолда қайта ишлашга қайтарилади.

V) Якунловчи босқич давомида Эксперт гуруҳи томонидан кўрилаётган хужжат бўйича хулоса лойихаси тайёрланиб у буюртмачи лойихани ишлаб чиққан ташкилот вакиллари жамоатчилик қатнашган эксперт гуруҳи муҳокама қилади. Жамлама хулоса эксперт гуруҳининг барча аъзолари томонидан ва уларнинг розилигисиз ўзгартирилмайди.

G) эксперт гуруҳининг хулосаси қуйидагилардан иборат бўлиши керак.

-Амалга оширишга тавсия қилинаётган хўжалик фаолиятининг қисқача тавсифи. Тавсия қилинаётган хўжалик ечимининг Эксперт баҳолари.

-Лойиха бўйича принспиал мулоҳазалар.

-Хулосалар

-Лойихани амалга ошириш имкониятлари ва шартлари.

-Уни қайта ишлашга ёки қайта қуришга эҳтиёж

-Амалга оширишга мувофиқ келмайдиган четга чиқишлар.

Хулоса ва таклифлар аниқ ва тушунарли таърифланиши керак.

Жамлама хулосага Эксперт комиссияси аъзолари томонидан алоҳида илова қилинади.

Mavzu № 6 : Tabiiy resurslardan foydalanish va tabiatni o'zgartirish loyihalarining ekologik ekspertizasi.

REJA:

1. Tabiiy resurslarga nisbatan mulk huquqi tushunchasi va xususiyatlari
2. Tabiiy resurslarga nisbatan mulk huquqining ob'ektlari va sub'ektlari

3. Tashkilot korxonada qazib olingan neft-xomashyolarini qayta ishlashda tabiatga taʼsiri

Xulosa

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 55-moddasida yer, yer osti boyliklari, suv, oʻsimlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralar umumiy boylikdir deb qayt etilgan. Oʻzbekistonning asosiy qonuni tabiiy resurslarga nisbatan mulk huquqini masalasini umumiy boylik deb tan olish yoʻli bilan hal etilgan. Tabiiy resurslar boshqa mulk kabi Oʻzbekiston Respublikasi rivojlanishining moddiy asosidir.

Oʻzbekiston Respublikasining hududdagi yer, yer osti boyliklari, suv, oʻsimlik va hayvonot dunyosi havo havzasiga nisbatan mulk huquqi Oʻzbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksida “Oʻzbekiston Respublikasida mulkchilik toʻgʻrisidagi boshqa qonunlarga belgilanadi. Yer kodeksida va tabiiy resurslar toʻgʻrida boshqa qonunlarda belgilangan.

Mulk huquqi tabiiy resurslarni kimga tegishliligini va mulkdorlarning tabiiy resurslarga nisbatan vakolatlarini anglatadi. Tabiiy resurslarga nisbatan mulk huquqi obʼyektlariga egalik qilish foydalanish hamda tasarruf etish jarayonida namoyon boʻladi.

Tabiiy resurslarga yer suv, yer osti boyliklar, oʻsimliklar va hayvonot dunyosi kiradi. Ekologiya huquqi obʼyekti boʻlib faqat tabiiy obʼyektlar hisoblanganligi sababli ekologik qonun hujjatlari bilan faqat tabiiy holatidagi obʼyektlarga mulkchilik munosabatlari tartibga solinadi. Masalan, “Oʻsimlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish” toʻgʻrisidagi qonunning 1-moddasiga va hayvonot dunyosiga muhofaza qilish va undan foydalanish toʻgʻrisidagi qonunning 1-moddasiga muvofiq sharoitda oʻsadigan oʻsimlik va tabiiy erkinlik holatida yashaydigan yovvoyi hayvonlar yuzasidan vujudga kelgan munosabatlar, mazkur qonunlar bilan tartibga solinadi.

Oʻzbekiston Respublikasining qonunlarga muvofiq tabiiy resurslar asosan davlat mulki hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 214-moddasiga muvofiq yer, yer osti boyliklar, suv, havo havzasi boʻshligʻi, oʻsimlik va hayvonlar dunyosi respublika mulki hisoblanadi.

Ushbu kodeksning 170-moddasi yer va boshqa tabiiy resurslarga boʻlgan mulk huquqi fuqarolik kodeksi bilan birga boshqa qonunlarda ham belgilanishiga koʻzga tutiladi.

Undan tashqari tabiiy resurslar nisbatan mulkchilik masalasi Yer kodeksining 16 va 18 moddalarida, Yer osti boyliklari toʻgʻrisidagi, Suv va suvdan foydalanish toʻgʻrisidagi, Oʻsimlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish toʻgʻrisidagi, hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish toʻgʻrisidagi qonunlarning 3-moddasida,

O'zbekiston Respublikasidagi qonunlarning 19-moddasida mustahkasida mulkchilik to'g'risidagi qonunning 19 –moddasida mustahkamlangan.

O'zbekistonda faqat ayrim hollarda, ya'ni Yer kodeksining 18-moddasida ko'zda tutilgan yer ustavkalari jismoniy va yuridik shaxslarning mulki bo'lishi mumkin.

Mulkchilik huquqiy institutidagi ekologik va iqtisodiy belgilar o'zaro bog'liqdir. Yerni bir joyida ko'chmas mulk boshqa joyida deb atash mumkin. Bir ob'yektdan ham ekologik, ham iqtisodiy belgilarning omuqta bo'lib kelishi bu institutni harakterlaydigan bir qator yangi qo'shimcha belgilarini, ya'ni "Moddiylashtirilganlik", "Bebaho" kabi belgilarni paydoq qiladi.

Atrof muhitning tarkibiy qismi bo'lsalarda o'zlarining ob'yektiv sifatlariga ko'ra o'zlashtirish yoki mulkka aylantirish ashyosi bo'la olmaydigan tabiiy zahiralar "Moddiylashtirilmasdan", qoldiriladilar. Masalan. Atmosfera havosi, iqlimni zaharlash va shunga o'xshagan tabiiy ko'rinishlarni mulkka aylantirib bermaydigan, ularning ba'zilaridan, masalan atmosfera havosidan davlatlarning tashqi chegaralarini, uning yurisdiksiya shaxslarning mulki bo'lishi mumkin.

Mulkchilik huquqi institutidagi ekologik va iqtisodiy belgilar o'zaro bog'liqdir. Yerni bir joyda ko'chmas mulk, boshqa joyda esa bizni o'rab turgan tabiiy muhitning mulkning tarkibiy qismi deb atash mumkin. Bir ob'yektda ham ekologik, ham iqtisodiy belgilarning omiqda bo'lib kelishi bu institutni harakterlaydigan bir qator yangi qo'shimcha belgilarni ya'ni "Moddiylashtirilganlik", "Bebaho" kabi belgilarini paydo qiladi.

Atrof muhitning tarkibiy qismi bo'lsalarda o'zlarining ob'yekti sifatlariga ko'ra o'zlashtirish yoki mulkka aylantirish ashyosi bo'la olmaydigan tabiiy zahiralar moddiylashtirmasdan qoldiriladilar. Masalan atmosfera havosi, iqlimiy zahiralar va shunga o'xshagan tabiiy ko'rinishlarni mulkka aylantirib bo'lmaydi. Ularining ba'zilarida masalan, atmosfera havosidan davlatning taaluqli chegaralarini, uning yurisdiksiya (sud qilish huquqi) si amalga oshiriladigan hududni belgilash maqsadida foydalanish mumkin. Bu holat endi mulkka emas balki mustaqillikka, ya'ni iqtisodiy emas siyosiy toifaga taaliqligidir.

Shuning uchun ham "O'zbekiston Respublikasida mulkchilik to'g'risida"gi qonunning 19-moddasida mulk huquqining ob'yekti sifatida bevosita atmosfera havosi emas, balki havo havzasi belgilangan .

Tabiiy ob'yektlar bilan mulkning bizni o'rab turgan tabiiy muhitda ajralmaslik xususiyatiga mos ravishda tabiiy va ijtimoiy ob'yektlar o'rtasidagi farq belgilanadi.

Tabiiy obyekt bir vaqtning o'zi ham tabiiy turgan obyekt, ham mulk bo'lib qolaveradi va uni atrof muhitdan ajraib bo'lmaydi. Ekologik bog'liqlikning bunday yo'qolish tabiiy zahiralariga nisbatan mulkchilikning to'xtalishicha va qonuniy asoslar bo'lganda moddiy va ashyoviy boyliklarga nisbatan mulkchilik huquqini vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Ammo bundan faqat qonuniy ravishda foydalanish

jarayonida tabiiy ravishda resurs atrof tabiiy muhitdan chiqarib u foydalanuvchining mulki hisoblanadi. Masalan "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi qonunlarning 16-moddasida foydalanuvchilarga tutib olingan hayvonot dunyosi ob'yektlariga nisbatan mulk huquqiga egadirlar. Bunda ushbu qonunning 3-moddasiga asosan davlat mulki bo'lgan ob'yekt foydalanish jarayonida xususiy mulkka aylanadi.

Tabiiy resurslar inson tomonidan yaratilmasligi, ularning chegaralangan miqdorda mavjudligini va eng asosiy insonni xo'jalik va o'zga faoliyati natijasida ularning kamayib ketishi, nobud bo'lishi, tabiiy obyektlarini bahosini mavjud ekanligini anglatadi. Bozor iqtisodiyoti sharoit tabiiy resurslardan foydalanishning huquqiy bahosini aniqlash murakkab, ammo, bu yerda va boshqa tabiiy ob'yektlarning pulga chaqilgan bahosi bo'lishini ham tabiatdan foydalanganlik uchun pul to'lash lozimligini inkor etmaydi. Amaldagi qonundagi ham bu holat ko'rsatib o'tilmaydi. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksida muvofiq yerning normativ bahosi ma'lum sifatli yer uchastkasining joylashishi va sifatli ko'rsatadigan ko'rsatkich sifatida aniqlanadi. Bunda belgilangan davrda olinishi mumkin bo'lgan eng katta foyda ham nazarda tutilishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksini 28-moddasida shunday deyiladi. "O'zbekiston Respublikasida Yerdan foydalanganlik uchun ham to'planadi. O'z egaligida va foydalanishda hamda mulkida yer uchastkalari bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar yer uchun haq to'laydigan. Yer uchun haq har yili to'lanadigan yer solig'i shaklida olingan, buning miqdori yer uchastkalarining sifatiga, joylashishiga va suv bilan ta'minlash darajasiga qarab belgilanadi.

Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik hayvonot hamda boshqa tabiiy boyliklar tabiatning asosiy ob'yektlari -asosan davlat mulkini tashkil etadi. Bu esa tabiiy zahiraning o'ziga xos alohida mohiyati bilan shuningdek tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish singari zamonaviy jamiyat oldida turgan vaziyatlarning murakkabligi bilan aniqlandi.

Jamiyat ixtiyorida bo'lgan tabiiy boyliklardan olinadigan eng katta foyda tabiiy shart-sharoitlarni dunyo miqyosida saqlab, qayta tiklash va yaxshilash ishlariga uyg'un bo'lishi lozim, zero bu shart-sharoitlar odamlarning hozirgi va kelgusi avlodlari hayoti uchun maqbul bo'lmog'i lozim, bu masalalarni hal etish har kimning ham qo'lida kelavermaydi, bundan tashqari ular alohida mulkdorlarning manfaatlariga ham mos emas.

Yer, yer osti boyliklari, suv va havo kengliklariga nisbatan va hayvonot dunyosiga nisbatan yagona mulkchilik huquq tabiiy ob'yektlarini davlatdan ajratib bo'lmasligi shart qilib qo'yiladi. Bu ob'yektlarning belgilangan narxi bahosi yo'q, shu sababdan ularning mahsulot yoki pul shaklidagi ekvivalent mavjud emas. Bu holat ularning sotib olish yoki sotib yuborish mumkin emas. Bu holat ularning yuqorida tilga olingan pul shaklidagi ekvivalenti yo'qligidan kelib chiqadi.

Yerga nisbatan mulk huquqi masalasiga alohida e'tibor berish kerak, chunki u agrar iqtisodiyotining o'q ildizidir. O'zbekiston aholisining 60 % qishloqlarda yashashini hisob oladigan bo'lsak, yerga nisbatan mulk huquqi butun O'zbekiston iqtisodiyotini belgilovchi mezondir. Tarixiy, yuridik va iqtisodiy manbalardan ko'rish mumkinligi Markaziy Osiyoda yerga nisbatan mulkchilik huquqi klassik suratda mavjud bo'lmagan, ya'ni ekin ekiladigan yerlarning asosiy qismi asrlar davomida davlatning irrigatsiya tizimi qaroriga muhtoj bo'lgan L.S.Sobolov o'zining 1874 yilda chop etilgan maqolasida shunday yozgan: "Umuman olganda to'liq, mulk huquqi mavjud emas. Davlat ham xususiy shaxslar ham yerga nisbatan mulk huquqiga ega emas. Musulmonlarning qonunlarida zarurligi hududning tabiiy o'ziga xosligi bilan izohlanadigan ma'lum shart sharoitlar bilan chegaralangan yerni tasarruf etish va undan foydalanish huquqi mavjud. Yerni tasarruf etish va undan foydalanishda shaxslar foyda ko'rish zararliligi bilan shart qo'yib qo'yiladi.

Shu sababdan, hozirgi davrda yerni davlat mulki shaklida qoldirish maqsadga muvofiqdir. Qishloqdagi yangi bozor munosabatlari esa "Mulkdor bo'lmagan shaxslarning ularga meros qilib qoldiradigan yer uchastkasiga umrbod egalik qilish huquqi va uchastkasiga doimiy egalik qilish va undan foydalanish huquqiga asoslanadi.

(Fuqarolik kodeksining 165-moddasi. Yer kodeksining 17-55-moddalari) ammo O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994 yil 24-noyabrdagi yer va yerdan foydalanish samarasini oshirish to'g'risidagi Farmoni va Yer kodeksining 23-27 va 55-moddalari bilan yer uchastkalari meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish huquqini auksion asosida sotishga ro'xsat berildi va shu qoida yer kodeksida ham o'z aksini topgan.

O'zbekiston Respublikasi alohida aroqilim sharoitida joylashgan yomg'ir yog'ishining muntazamligi, yerlar harakteri, shuning suv zahiralarining bir maromda joylashganligi sababli alohida va shaxsiy xo'jaliklar qishloq xo'jalik ishlarini amalga oshira olmagan. Faqat katta jamoalarning yaxshi tashkillashtirilgan va maqsadga yo'naltirilgan xatti-harakati natijasidagi talabga mos darajada faoliyat ko'rsatadigan xo'jalik bunyod etish mumkin.

Professor I.D. Jalilov shunday yozadi: "Davlat yerlari qoida bo'yicha dehqonlarga muddatsiz merosiy foydalanishga berish qo'yilgan edi. Ular yetishtirgan hosildan "Hiroj", olinar, qishloq xo'jalik ekinlari ekilgan yerlarning hajmiga qarab esa tanib olinardi. Mamlakat "Ulpon" hukmdoridan boshqa bironta xusisiy shaxs davlat yerlariga nisbatan mulk huquqini to'liq yoki vaqtinchalik boshqaga berish bilan bog'liq bo'lgan fuqarolik huquqiy bitim va shartnomalar tuzishga haqli emasdir. Bu yerlarni olib ishlab ekin-tekib qiluvchilar amalda ijarachilardan bo'lak kishi emasdilar, yagona farq shunda ediki bu ijara hududsiz savdo-sotiq bo'lib u belgilangan tartibda olib qo'yilishi mumkin edi".

Мавзу №7 : Корхона лойихаларининг экологик экспертизаси.

Режа:

1. Корхона лойихаларининг экологик экспертизасига асосланган тадбирлар ҳақида.
 2. Корхона лойихаларини тузишда жамоатчилик фикрининг долзарблиги.
 3. Саноат корхоналари билан аҳоли истиқомат қиладиган турар жойлар орасидаги масофалар.
- Хулоса.

Корхона лойихаларининг экологик экспертизасига асосланган тадбирлар қуйидагиларни ўз ичига олади.

А) шаҳар ҳудудини зоналарга бўлиш.

Б) табиий чангларга қарши курашиш.

В) санитария химоя чегараларини ташкил қилиш.

Д) турар жойларни кукаламзорлаштириш.

Лойихалашга асосланган тадбирлар асосан чиқинди ифлосликлар атмосфера ҳавосида тарқалиш қонуниятларига риоя қилади. Саноат корхоналарини шаҳар ҳудудида оқилона жойлаштириш улар мажмуиларини ташкил қилиш шаҳар бош лойихаси ва туманлар лойихаларига ҳамда санитария нормаларига асосланиши керак. Саноат корхоналарини қўриш учун ер майдонлари ажратишда жойларнинг релфи, иқлим шароити, туманлар пайдо бўлиши, табиий шабадалар эсиб туриши ва саноат корхоналаридан ажралиб чиқадиган чиқиндилар атмосферага тарқалиши қонуниятлари назарда тутилади. Шаҳар ҳудудини минтақаларга бўлаётган шамол йўналишини ҳисобга олиш катта аҳамиятга эга. Одатда саноат корхоналарини яхши шамолллатадиган жойларга қўриш турар жойларни тутун ва дудлардан асрайди. Шамол йўналишини ҳисобга олганда ўртача йиллик шамол йўналиши билан бирга унинг йил фаслларидаги ўзгаришлари ҳисобга олинса, мақсадга мувофиқ бўлади. Одатда саноат корхоналари жойланган ерларда ноҳуш ҳолатлар айланиш фаслида қаттиқ совуқ ёки юқори даражадаги намлик паллаларида атмосферанинг ер юза қатламларида ифлосланишлар юқори даражада бўлади. Шаҳар ҳудудида табиий чангларга қарши курашиши чоралари, ободонлаштириш билан ҳам боғлиқдир. Булардан ташқари шаҳар ҳудудида табиий чангларга қарши курашиш, хўжалик чиқиндилари йиғилиб қолишига йўл қўймаслик лозим, бунда санитария назорати органларининг тадбиркорлик билан олиб борган фаолияти муҳим аҳамият касб этади. Йиғилиб қоладиган чиқиндилар юқумли касалликлар манбаи ҳисобланади. Бу борада турар жойлар билан саноат корхоналари жойлашган минтақа оралиғида химоя масофаси бўлиши керак. Аҳоли турар жойлари билан ифлослантирувчи манбалар оралиғидаги масофанинг катта-кичиклиги саноат корхоналаридан атмосферага

ташланадиган чиқинди моддаларнинг захарлилик даражаси, махсус технологик жараёнлар ва хоказоларга ҳам боғлиқ бўлади. МДХ мамлакатларида санитария химоя минтақаси бешта синфга бешта синфга бўлинади. 1-синф тегишли саноат корхоналарининг санитария химоя масофаси ифлослантирувчи манбадан аҳоли турар жойлари чегарасигача 1000 м, 2-синф корхоналари учун химоя масофаси 500 м.

3-синф саноат корхоналари учун химоя 300 м 4-синф саноат корхоналари учун химоя 100 м 5-синф саноат корхоналари учун химоя масофаси 50 м.

Айрим ҳолларда ушбу химоя масофаларини узайтириш ёки қисқартириш зарур бўлганда чегенистлар тегишли давлат идоралари қарорига асосан уларни 3 марта кенгайтириши ёки қисқартириши мумкин. Дарахтлар захарли моддаларга қарши табиий тўсиқ вазини мувофақиятли ўтай олиши фанга кўпдан маълум. Чанг, аэрозол ва бошқа таъсирланган моддаларни енгил қалқонлик вазифасини ўтаётган ўсимликлар атмосферадан сингдириб оладилар, уларни ҳатто зарарсиз ҳолатга келтиришлари мумкин. Дарахтзорлар ва кўкаламзорларнинг атмосфера ҳавосини чанг ҳамда турли зарарли омиллардан химоя қилиш қобилияти олимлар томонидан тасдиқланган. Яшил минтақаларнинг бўлиши атмосфера ҳавосидаги чанг миқдорини 2-3 марта камайтиради. Олинган маълумотларга қараганда дарахтлар ҳаводаги сульфид ангидрид газини сингдириб олади ва сульфатларга айлантиради. Кўриниб турибдики қалқонлар чанглариғина эмас, балки зарарли газларни ҳам ўзига сингдириб олиб, зарарсизлантиради, шу билан механик ва химоявий филтрлик вазифасини ўтайди. Бироқ минтақаларни ташкил қилишда алоҳида эътибор бериш керак бўлган масалалар бор. Яшил тўсиқларни барпо этишда зарарли газларга, кислота ва ишқорларга чидамли дарахт кўчатларни ўтқазиб катта аҳамият касб этади. Шунини айтиш керакки, саноат корхоналари бўлиб, атмосфера ҳавосининг ифлосланиш даражаси юқори бўлган, жойларга мевали, резавор ўсимликлар экмаслик мақсадга мувофиқдир. Чунки ўта ифлосланган ҳаво муҳитида етиштирилган меваларнинг таркибида захарли омилларнинг салмоғи кўп бўлади. Санитария химояси минтақасининг 70% и дарахтзорлар бўлиши мумкин. Масалан 1-2-3 синфларга тааллуқли саноат корхоналари учун 10% майдон бирорта объект (гараж, кирхона, ошхона ва хоказо) қурилишига 20% майдони эса йўл ва йўлка қуриш учун фойдаланилади. Саноат корхоналарининг 4 ва 5 синфларга тааллуқлилари билан аҳоли истиқомат қиладиган турар жойлар оралиғида химоя масофаси очиқ қолдириб, уни ўтлоқларга, дарахтзорларга айлантириш мақсадга мувофиқдир.

Санитария химоя минтақасидаги дарахтларга энг кўп зарар етказадиган таъсирланган моддалар, кимё кўмир қора ва рангли металлургия саноатлари корхоналаридан ажралиб чиқадиган сульфит, сульфат ангидриди, водород сульфит, фтор, аммиак, сульфат, азот, бром кислоталари ва бошқалардир. Санитария химоя минтақасида 4 ва 5

синфларга таъллуқли объектлар – ўт ўчириш депоси, хаммом, кирхона, гаражлар, омборлар, ўқув юртлари, лабораториялар, автомобил турар жойлари ва хоказолар жойлаштирилиши мумкин. Бу минтақада атмосфера ҳавомини қушимча ифлослантирувчи объектларни жойлаштиришга рухсат этилмайди. Шунингдек бе ерда спорт клублари ва иншоотлари, боғлари болалар боғча ва ясмилари, мактаблар даволаш ва профилактика ҳамда соғломлаштириш муассасаларининг жойлашишига ҳам рухсат берилмайди. Шахарлар атмосфера ҳавосига маҳаллалардаги дарахтзорлар боғлар ва кукаламзорлар ижобий таъсир кўрсатади. Ҳозир дудбурон юриларнинг 180-220 метр баланд қилиб қурилиши ҳаво ифлосланишининг 10 км ва ундан ҳам узоқроқ масофага тарқалишига сабаб бўлади. Умуман саноат корхоналаридан тарқалаётган чиқиндиларнинг маълум бир қонуният асосида бўлишини ҳисобга олиб, баъзи корхона учун модел ҳолатларини ташкил қилиб, тегишли ҳисоблар ёрдамида яқин келажакда атмосфера ҳавосининг санитария назаридан ифлосланишини олдиндан айтиб бериш ва чоралар кўриш мумкин.

Яратилган лойиха ва турли ҳужжатларда шундай ҳисоб-китобларнинг бўлиши санитария врачлари келажакда бўладиган ҳолатларни аниқлашда катта ёрдам беради.

Бироқ, бундай материаллар ер релфининг текислигига ва ҳаво қатлами ҳароратлари бир хил бўлишига боғлиқдир. Тоғлик, тепалик баланд ва паст релфли жойларга бундайаниллардан фойдаланиш ва ҳисоб ишларини олиб бориш катта хатоликларга олиб келади. Атмосфера ҳавосининг ер юзасига яқин қатламларида ифлослантирувчи моддалар концентрациясининг кам ёки кўп бўлишига ҳаво ҳаракатидаги котекис йўналишлар сабаб бўлади. Масалан, пластик жойларда ҳаво ҳаракатининг анча секинлиги хатто тўхтаб, қолиши ҳам кузатилади. Санитария врачлари лойихадаги дамеларни атрофига, тўла-тўқис ҳисобга олиб тегишли тадбирлар ишлаб чиқишга йўл очади. Лойихаларни ёки уларнинг материалларни кўрикдан ўтказётганда, шунингдек чиқинди ажратадиган манбаларни ҳисоблаётганларида саноат корхоналарининг йиллик иш режаларини ва энг кўп чиқинди чиқадиغان вақтдаги санитария ҳолатларини назарда тутмақлари лозим. Масалан, марказий иссиқлик қуввати ишлаб чиқарувчи қозонлари учун энг қулай давр ҳароратининг паст вақтидир, чунки кун исиб кетганида ёқилғи ишлатиш режими анча пасаяди.

Айрим корхоналар учун соатига чиқариладиган чиқиндиларнинг миқдори ҳисобга олинди, бунда тегишли лабораторияларнинг фаолияти ёрдам беради. Атмосфера ҳавосига тупланадиган чиқиндиларнинг миқдорига мазкур корхона тозалаш иншоотларининг самарали ишлаши маълум даражада таъсир этади. Масалан, тозалаш иншоотлари иши самарадорлигининг 98% дан 96% гача тушиши ёки 2% камайиши чиқинди миқдорини 2 баробар ошириб юборади.

Демак, атмосфера ҳавоси ер юзига яқин қатламининг ифлосланиши дудбурон мўрилардан ажраладиган чиқиндиларнинг умумий миқдориға боғлиқ бўлади.

Шунинг учун санитария врачлари саноат корхоналарининг технологик жараёнларини тегишли лойихалар ёрдамида ёки ўрганиб ташқи муҳитга ташланадиган чиқиндиларнинг умумий миқдорини чиқинди таркибидаги зарарли моддаларнинг аниқ концентрациясини билиши, чиқиндиларга тўла-тўқис экологик экспертиза нуктаи назаридан баҳо бериш правардида шу зарарли чиқиндилар атмосфера ҳавосига ташланмаслиги ёки муҳандис-техникалар билан биргаликда уларни тозалашнинг янги самарали усулларини ишлаб чиқиш чораларини кўришлари керак. Дикқатга сазовор олишлардан яна бир шамол тезлиги ва ҳаво намлиги бўлиб, уларнинг аҳамияти саноат корхоналарини шамол йўналишига ва унинг тезлигига қараб турар жойларга нисбатан жойлаштиришда намоён бўлади. Турар жойларни дудбўрон мўрилардан чиқадиған зарарли моддалар таъсирига кўндаланг ҳолатда мослаштириб бўлмайди. Саноат корхоналари жойлаштиришган ерлардан аҳолининг турар жойлари маълум ораликда, ҳимоя масофасида бўлади, бунда шамол йўналиши албатта ҳисобга олинади. Хозирги кимё саноати корхоналари ёки ишлаб ишлаб чиқариш, бирлашмалари алоҳида-алоҳида корхоналардан иборат бўлганлиги билан улар бир-бири билан узвий боғлангандир. Шунинг учун ҳам кимё саноатида пайдо бўладиган чиқиндиларнинг кимёвий таркибиранг-баранг бўлиб, улар сифат ва миқдор жиҳатдан фарқ қилади. Саноат корхоналарини жойлаштиришнинг асосий назорат ҳужжатларидан бири бўлиб, ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришнинг Соҳавий, ҳудудий ёки Бош схемалари ҳисобланади. Бу схемалардан саноат корхоналарининг лойихалаш ташкилотлари табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг рухсат этилган меъёрларини (ПДК, ПДВ, ПДХВ) инобатга олган ҳолда фойдаланадилар. Агарда лойихаланаётган саноат корхонаси шу теградаги экологик меъёр талабларига жавоб бермаса, лойихалашни тўхтатиш керак. Саноат корхоналарини қуриш вақтида қурилиш ташкилотлари лойихадаги экологик ва санитар талабларини бимишоари ва уларга тулиғича эътибор беришлари шарт.

Шу билан биргаликда лойихачилар авторлик назоратини, қурувчилар эса қурилиш назоратини олиб боришлари, экологик хизматчилар эса санитар назоратини амалга оширилиши шарт. Агарда санитар ва экологик талаблар қурилиш давомида бузиладиган бўлса, давлат назорат органлари уларни бартараф этиш шартларини кўриб чиқиш ёки қурилиш ишларини тўтатиб, қўйиш ёки қурилиш ишларини қайта кўриб чиқишни талаб қилишлари мумкин. Кўпгина демократик мамлакатлар қонунчилигида саноат корхоналарини жойлаштириш ва қуришда жамоат бирлашмалари ва маҳаллий аҳолининг фикрларини инобатга олиш кўзда тутилган. Жамоатчилик талаби билан Европада шимолий дарёлар жанубга оқизмайдиган бўлди, Қримлар курортлар

теграсида Қрим АЭС қурилиши тўхтатилди. Германия ва Белгияда ТЕСларни қурилиши экологик инқироzi ҳудудларда тўхтатилиши бунга яққол мисол бўла олади. Саноат объектларини қуриш жараёнида энг кўп учрайдиган ноэкологик ҳаракатлар лойиҳаларни қайта кўриб чиқиш ва ишларини арзонлаштириш ёки инфляциян жараёнларга олдиндан белгилашда «смета» кўрсаткичларини тўғри келмаслиги оқибатида экологиялашган технологияларни ўрнатмасликдир. Саноат теграларида корхоналарни ишга туширишдан аввал уларни экологик экспертизадан ўтказилиш шартлари Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонуннинг VI-бобида аниқ ифодаланмаган бўлсада, лекин ривожланган мамлакатларнинг экологик қонунчилигида аниқ акс эттирилган. Халқаро нормаларга мувофиқ саноат корхоналарининг ишга туширилиши экологик хавфсизликни таъминлаб бериш имкониятига эга бўлмаса яъни лойиҳада кўзда тутилган тозаловчи ва чиқитларни зарарсизлантириш иншоотлари қонун ҳужжатларидан меъёрларига тўғри келмаса, бундай саноат объекти ўз фаолиятини бошлай олмайди. Шунинг учун ҳам давлат, соҳа ёки буюртмачи томонидан тузиладиган саноат корхоналарини қабул қилиш комиссияси таркибида экологик назорат ва санитар эпидимиологик назорат органларини таъминлаш даркор.

Мавзу № 9 : Технология ва техниканинг экологик экспертизаси.

Режа:

1. Саноат теграларида атроф муҳитни ҳуқуқий муҳофаза қилиш ва унинг аҳамияти.
 2. техник хизмат кўрсатадиган корхоналар ва ташкилотлар олдида қўйиладиган тадбирлар.
 3. Технологик тадбирлар.
- Хулоса.

Экологик ва иқтисодий талабларни маълум бир иқтисодий кенгликларда амалга ошириш механизмини ишлаб чиқиш ва амалий тадбирини йўлга қўйиш жамиятдаги экологик муносабатларни тартибга солишнинг энг самарали воситасидир.

Саноат тегралари-маълум бир ҳудудларда ноқишлоқ хўжалик саноат тармоқларини жойлашуви ва уларнинг ишлаб чиқариш жамиятини юргатиш. Бундай теграларга саноат тармоқлари ёки мажмуалар мажмуасини яъни машинасозлик ва металлургия корхоналари, нефт, газ саноати объектлари, енгил ва озиқ-овқат корхоналари, нефт, газ саноати объектлари, енгил ва озиқ-овқат корхоналари, энергетика объектлари (АЭС, ГЭС, ГРЭС, ТЭС), тоғ кон, химия қурилиш саноатига қарашли завод, фабрика ва корхоналарини аҳоли пунктларида четга олиб чиқилган майдонлари киради.

Саноат теграларида биз юқорида айтиб ўтганимиздек, атроф муҳитни ифлосланиши ва экологик хавфсизлик талаблари бошқа антропоген ўзгарган объектларга нисбатан ўзига хос бўлиб, уларда умумжаҳон экологик талаблари қуйидагилардан иборат.

- Технологик жараёнларнинг кам чиқимли ва чиқимсизлигини таъминлаш;
- Ифлослантириш ва заҳарланишникамайтириш ва зарали моддалари нейтраллаштириш;
- Экологик хавфсиз маҳсулотлар чиқариш.
- Тозалагич технологияларини доимо такомиллаштириб бориш ва уларни давлат назоратида ушлаб туриш;
- Илмий технологик жараёнларни кенг тадбиқ қилиш ёки табиий ресурслардан жуда юқори даражада самарадорлик билан фойдаланишни йўлга қўйиш ва ҳоказо.

Саноат тегралари ва уларда бирон бир саноат корхонасини жойлаштиришни режалаштириш халқ хўжалигининг умумий иқтисодий ривожлантириш дастурларида корхоналарнинг жойлаштиришнинг асосий назорат ҳужжатларидан бири бўлиб, ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришнинг ҳудудий ва бош схемалари ҳисобланади. Бу схемаларидан саноат корхоналари лойихалаш ташкилотлари табиий ресурсларидан фойдаланиш ва атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг рухсат этилган меъёрилари ҳисобга олган ҳолда фойдаланилади. Саноат корхоналарини қуриш вақтида қурилиш ташкилотлари лойихадаги экологик ва санитар талабларини билишлари ва уларга тўлиғича эътибор беришлари керак. Шу билан биргаликда лойихачилар авторлик назоратини, экологик хизматчилар эса санитар назоратини амалга оширишлари шарт.

Кўпгина демократик мамлакатлар қонунчилигида саноат корхоналарини жойлаштириш ва қуришда жамоат бирлашмалари ва маҳаллий аҳолининг фикрларини инобатга олиш кўзда тутилган.

Жамоатчилик талаби билан Европада шимолий дарёлар жанубга оқизилмайдиган бўлди. Қримнинг курортлар теграсида Қрим (АЭС) қурилиш тўхтатилади. Германия (ТЭС) ларини қурилиши экологик инқирози ҳудудларда тўхталиши бунга яққол мисол бўла олади.

Саноат теграларида корхоналарни ишга туширишдан аввал уларнинг экологик экспертизадан ўтказиш шартлари Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонуннинг 6-бобида аниқ ифодаланган бўлсада, лекин ривожланган мамлакатларнинг экологик қонунчилигида аниқ акс эттирилган. Халқаро нормаларга мувофиқ саноат корхоналарининг ишга туширилиши экологик хавфсизликнинг таъминлаб бериш имкониятига эга бўлмаса, яъни лойихада кўзда тутилган тозаловчи ва чиқитларни зарарсизлантириш иншоотлари қонун ҳужжатларидаги меъёрларга тўғри келмаса соҳа ёки буюртмачи томонидан тузиладиган саноат корхоналарини қабул қилиш комиссияси таркибида экологик назорат ва

санитар эпидимологик назорат органлари қатнашувчини таъминлаш даркор.

Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонуннинг 10-боб, 41-моддасида корхоналар, ташкилотлар ва бошқа объектларни жойлаштириш, қуриш, реконструкция, улардан фойдаланиш ва уларни тугатишга доир экологик талаблар белгиланган.

Ишлаб чиқаришни йўлга қўйган корхоналарга экологик гувоҳномалар бериш Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонуннинг 46-моддасига мувофиқ амалга оширилади. Экологик гувоҳномалар бериш тартиби Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади ва табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва Соғлиқни сақлаш Вазирлиги томонидан амалга оширилади. Саноат теграларида табиий ресурслардан фойдаланиш лимитлари ва меъёрлари, атроф муҳитга етказилган зарарларни корхоналар томонидан қоплашнинг ҳуқуқий нормалари.

Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонуннинг 4,5,6 бобларида келтирилган бир қатор моддалар билан тартибга солинади. Саноат теграларида экологик талабларини хўжалик юритувчи субъектлар томонидан қўпол равишда бузганларга авваламбор иқтисодий жавобгарлик чораларини қўллаш, бу ҳуқуқбузарликлар бир неча бор такрорланганда ёки бир маротаба қўпол равишда мақсадга мувофиқ бўлади.

Транспорт воситалари ва бошқа қатнов воситалари қурилишларининг таъмирлайдиган ва уларга техник хизмат кўрсатадиган корхоналар ва ташкилотлар олдида қўйиладиган талаблар 17-моддада.

Атмосфера ҳавосидаги зарарли таъсир кўрсатувчи транспорт воситалари ва бошқа қатнов воситалари ҳамда қурилишларни таъмирлайдиган ва уларга техник хизмат кўрсатадиган корхоналар ва ташкилотлар ишлатилган газлардаги ифлослантирувчи моддалар миқдорининг ҳамда улар физикавий омиллари зарарли таъсир кўрсатишнинг нормативларига мувофиқлигини ва тартибга солиш таъминланади.

Кашфиётлар, ихтиролар, саноат намуналарини, техник ва технологияларни жорий этиш пайтида атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш талабларига риоя этиш 23-моддада. Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилишда технологик тадбирларнинг аҳамияти каттадир. Бунинг учун саноат корхоналаридаги технологик жараёнларни такомиллаштириш ҳисобига ҳатто чиқинди ёки чиқиндисиз корхоналарни қуриш мумкин. Чиқинди ва чиқиндисиз корхоналарни қуриш мумкин. Чиқиндили ва чиқиндисиз ишлаб чиқариш корхоналари ташкилий ва технологик жараёнларни ўз ичига олади, бунда ҳам Аше тайёрлаш, мавжуд материаллардан тўла фойдаланиш, уларни чиқинди сифатида ташқи муҳитга ташламаслик борасида йўл-йўриқ тавсиялар

ишлаб чиқади. Шунинг учун ҳам аксарият кам чиқиндини чиқариш корхоналарга ката аҳамият берилмоқда.

Академик Б.Н. Ласкорихнинг фикрича, кам чиқиндили технологияга эга бўлган корхоналар қуйидаги йўналишда иш олиб боришлари керак: хом ашёларни мажмуа ҳолда ишлаш, янги технологик жараёнларни ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш, нархларни ишлаб чиқиш, шунга мос асбоб ускуналар яратиш имкони борица кам чиқиндили технологияга эга бўлган ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаларини ташкил қилиш.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки чиқиндисиз ишлайдиган саноат корхоналари жамоаси барча хомашёлар саноат маҳсулотига айланиши ташкил этади. Масалан, 80 йил илгари рангли металлургия корхоналари хом ашёларидан жами 15 элемент ажратиб олинган бўлса, ҳозирда мисли хом ашёларнинг ўзидагина 25 элемент, жумладан, мис, рух, қўрғошин ва уларнинг бошқа бирикмалари ажратиб олинмоқда. Баъзан кўп маҳсулотлар сифатсиз бўлиб, Давлат стандартларига тўғри келмаслиги туфайли чиқинди ҳолида чиқариб ташланади ва улар ташқи муҳитни ифлослантирувчи манбага айланиб қолиши мумкин.

Ҳозир кўп ҳудудларда металл ишлаб чиқарувчи корхоналар чиқиндисиз технологияга ўтганлар. Мазкур усуллар бўйича темирли маъданлар таркибидаги металл, табиий газ ёки водород ёрдамида эритиб олинади. Бундай технологик жараёнда ташқи муҳитни ифлослантирувчи босқичлар истисно этилади. Металлни бу усулда эритиш атмосфера ҳавосида ташланадиган SO₂ гази, чангларни ва зарарли моддалардан тўла тўқис фойдаланиш имконини беради.

Синтетик каучук ишлаб чиқариш заводи технология жараёнида пайдо бўладиган чиқиндилардан ҳозир сульфат кислотаси, спирт ва стирол олишда фойдаланилмоқда.

Технологик жараёнларда машала ёндиришдан электр токи билан қиздиришга ўтиш чиқиндилар камайишига олиб келади. Технологик жараёнларнинг берклигини таъминлаш, маҳсулотларни бир жойдан иккинчи жойда транспортир ленталари воситасида ёки ҳаволи ташиш воситаларидан фойдаланиш яхши самара беради.

БМТ да кам чиқиндили ҳамда саноат корхоналарини ташкил қилиш тўғрисидаги махсус диклорация қабул қилинган. Демак, узулиб қоладиган технологик жараёнларни узлуксиз технологияга ўтказиш даврининг долзарб муаммоларидан биридир. Шуни қайд қилиб ўтиш лозимки, юқорида тавсифланган технологик жараёнларни тадбиқ этиш атмосфера ҳавосини ифлосланишидан тамоман ҳоли қилмасада, лекин санитария врачлари корхоналарнинг муҳандис ташкилотлари билан ҳамкорликда атмосфера ҳавосини чиқиндилардан муҳофаза қилишга доимо ҳаракат қилишлари лозим.

Атмосфера ҳавосидаги зарарли чиқиндиларини чиқариб, атроф муҳит ифлосланишнинг олдини олиш учун чанг чиқиндилари манбаларини инвентаризация қилиш ва паспортлаш ҳамда чанг тутиш

қурилмалари асосида пахта тозалаш корхонасининг технологик ўтишларида атмосферага ва иш жойларида чанг ажралишини пасайтириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқишни камайтириш, корхоналарда ва уларнинг яқинидаги ҳаво муҳитининг соғломлаштиришга хизмат қилади. Пахтани тозалаш корхоналарининг технологик машина ускуналарини техник жиҳатдан соз ҳолатда сақлаш ва пахта тозалаш заводларининг технологик машина ускуналарида атмосферага чиқадиган чанг тутиш қурилмаларини ишга яроқли ҳолатда сақлайди.

Мавзу № 10 : Экологик экспертизани ташкил қилиш ва ўтказиш.

Режа:

1. Давлат экологик экспертизасининг ташкил қилиш ва ўтказиш.
 2. Д.Э.Э. ни ўтказиш учун эксперт гуруҳи ташкил қилиш ва унинг иш юритиш тартиби.
 3. Давлат экологик экспертизасининг хулосаси.
- Хулоса

Давлат экологик экспертизаси Ўзбекистон Республикаси Давлат табиат комитети тизимидаги эксперт органлари мутахассислари кучи билан ёки олимлар, мутахассислар ва жамоатчилик вакилларида ташкил топган (илова 4) эксперт комиссиялари (гуруҳлари) ёрдамида ўтказилиши мумкин. Экспертиза ўтказиш муддати, қоидага биноан металлларнинг тўлиқ комплекти топширилган кундан уч ойдан ошмаслиги керак.

Давлат экологик экспертизасини ўтказиш жараёни уч босқичдан иборат: тайёрлов, асосий ва якунловчи босқичлар.

А) тайёргарлик (Тайёрлов) босқичида Ўзбекистон Республикасида Давлат табиат қумитаси тизимининг штатдаги экспертлари томонидан: Тавсия қилинган ҳужжатлар таркиби мазкур ҳужжатнинг талабларига мос келиш келмаслиги текширилади; Экспертизанинг вазифалари, чегараси ва йўналиши таърифланади; унинг формаси (шакли) ва ўтказиш усули аниқланади;

Экспертизанинг асосий йўналишлари бўйича мутахассислардан штатдан ташқари эксперт комиссияси гуруҳи тузилади, унинг аъзолари ўртасида вазифалари тақсимланади, иш графиги тузилади ва хоказо, керакли ҳужжатлар расмийлаштирилади.

Б) асосий босқич давомида экспертизага тавсия қилинган ҳужжатлар кўриб чиқилади, ва текширилади, унда;

Мазкур хўжалик фаолияти турини амалга оширишга эҳтиёжнинг асосланиши, уни реализация қилиш усулини танлаш, тавсия

қилинаётган техник муҳандислик ва архитектура – режавий ечимларнинг прогрессивлиги, материал хом-ашё ва энергетик ресурслардан ва бошқалардан фойдаланишнинг комплектлиги ва рационаллиги;

Аниқланган факторининг тўлиқлиги ва уларнинг экологик хавфи даражаси атроф муҳитга хўжалик фаолиятининг таъсири эҳтимоли масштаблари;

Табиат муҳофазаси қонуниятлари талабларини таъминлашга, шунингдек авария вазиятларини олдини олиш (огоҳлантириш) ва уларнинг мумкин бўлган оқибатларини тугатишга қаратилган чоратадбирларнинг етарлилиги;

Мазкур хўжалик фаолиятининг экологик хавфсизлиги ва атроф муҳитнинг сифат меъёри таъминланишининг фойдаланишга тавсия қилинган оператив ва бошқа хил назорат усуллари;

Ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ва ҳосил бўлган чиқиндиларнинг экологик хавфи даражасини баҳолаш шунингдек уларни қайта ишлашда ҳудудий кооперацияланиш имкониятлари;

Экспертизани амалга оширишда экологик ижтимоий ва иқтисодий оқибатлари тўғрисида маълумотларнинг борлиги инобатга олинади.

Экспертиза ишлари жараёнида олдиндан таърифланган экспертизача йўналишлари бўйича индивидуал эксперт гуруҳи ҳулосаси тайёрланади.

Агар Янги вазифалар ёки кўриб чиқиш йўналишлари аниқланса, эксперт комиссияси (гуруҳи) давлат экологик экспертизасини тайинланган орган олдига экспертиза ўтказиш муддатини ўзгартириш кўриладиган масалалар бўйича қўшимча экспертлар жалб қилиш масаласини қўйиш мумкин.

Экспертиза давомида ҳужжатни тайёрловчилар томонидан инобатга олинмаган потенциал хавфли таъсирлар аниқланган тақдирда, лойиха Ушбу таъсирнинг хавфлилиқ даражаси ва унинг оқибатлари баҳоланмаган ҳолда қайта ишлашга қайтарилади;

V) яқунловчи босқич давомида эксперт комиссияси томонидан кўтарилаётган ҳужжат бўйича жамланма ҳулоса лойихаси тайёрланиб у буюртмачи, лойихани ишлаб чиқилган ташкилот вакиллари, жамоатчилик қатнашган эксперт комиссияси мажлисида муҳокама қилинади. Жамлама ҳулоса эксперт комиссиясининг барча аъзолари томонидан имзоланади, ва уларнинг розилигисиз ўзгартирилмайди.

g) эксперт комиссияси (гуруҳи)нинг жамланма ҳулосаси қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

амалга оширилаётган тавсия қилинаётган хўжалик фаолиятининг қисқача тавсифи;

тавсия қилинаётган хўжалик фаолияти ечимининг эксперт баҳолари;

лойиха бўйича принсипиал мулоҳазалар;

ҳулосалар;

лойихани амалга ошириш имкониятлари ва шартлари (режа, дастурлар);

уни қайта ишлашга ёки қайта қуришга эҳтиёж;

амалга оширишга мувофиқ келмайдиган четга чиқишлар;

хулоса ва таклифлар аниқ ва тушунарли бўлиши керак. Жамлама хулосага эксперт комиссияси аъзолари томонидан билдирилган алоҳида фикрлар илова қилинади. Давлат экологик экспертизасини ўтказиш учун эксперт гуруҳи ташкил қилиш ва унинг иш юритиш тартиби. Эксперт комиссияси (гуруҳи)-бу конкрет ҳўжалик фаолиятини давлат экологик экспертизасини ўтказиш учун вақтинча тузилган мутахассислар жамоасидир (штатсиз экспертлар). Эксперт гуруҳни тузиш ва унинг ишини ташкил қилишни ҳамда штатсиз экспертларининг меҳнатга ҳақ тулашини давлат экологик экспертизасини ўтказиш вазифаси юкланган давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитасининг эксперт бўлими амалга оширади. Эксперт гуруҳининг сони ва шахсий таркиби давлат экологик экспертизага топширилган ҳужжатларнинг хусусияти ва мураккаблиги билан аниқланади.

Эксперт комиссиясини тузишда ва унинг фаолиятини ташкил қилишда қуйидагиларни таъминловчи барча шарт шароитлар яратилиши шарт.

Эксперт комиссиясининг малака савияси етарли ва қўп позитсияли бўлишини;

Давлат Экологик экспертизасининг юқори сифатини;

Эксперт баҳосининг ва эксперт комиссияси (гуруҳи) хулосаларнинг сифатини;

Давлат экологик экспертизасининг ўтказиш ва унинг натижаларининг ошкоралигини эътиборда тутати.

Эксперт комиссияси (гуруҳи)ни тузиш принципи ва таркиби штатсиз экспертлардан иборат бўлади, унинг ишига республика илмий-текшириш институтларининг, вазирликлар муассасалар, тармоқ илмий-текшириш ва лойиҳалаш ташкилотларининг олимлари ва мутахассислари жалб қилиниши мумкин.

Эксперт комиссияси (гуруҳи)нинг шахсий таркиби Бош давлат экспертиза бошлиғи ёки унинг ўринбосари томонидан тасдиқланади.

Эксперт комиссияси шахсий таркибига қуйидаги мутахассисларни жалб қилиш таъқиқланади.

Уларнинг шахсий розилиғи бўлмаса;

Экспертизага топшириладиган ҳужжатларни тайёрлашда қатнашганлар;

Қўрилаётган лойиҳа бўйича олдин матбуотда ўз фикрини босиб чиқарганлар эксперт комиссияси таркибига киритилмайди.

Мутахассиснинг штатсиз эксперт сифатидаги фаолиятини эксперт комиссияси (гуруҳи) тузиш тўғрисидаги қарор қабул қилинган кундан бошланади ва тасдиқланган иш графигига мос олиб борилади. Штатсиз эксперт давлат экологик экспертизасини ўтказишда асосий ишлар

ажралмаган ҳолда, ўзига қулай вақтда қатнашади, унинг ишлаши учун барча шароит яратилиши керак.

Давлат экологик экспертизасининг хулосаси.

Давлат экологик экспертизани ўтказаятган эксперт орган ива хўжалик фаолияти лойихаси кўриб чиқади ва «Давлат экологик экспертиза» хулосасини тайёрлайди.

Унинг таркибига қуйидагилар киради экологик оқибатлар ва лойихани амалга ошириш шарт шароитлари тўғрисидаги хулосалар.

Қизиқувчи томонларга фикр ва таклифларни кўриб чиқиш давомида пайдо бўлган мулоҳазалар;

Кўрилаятган хўжалик фаолияти лойихасини амалга ошириш шарт-шароитлари бўйича буюртмачи ва қизиқувчи ташкилот ва муассасалар учун тавсиялардан иборат бўлади. «Д.Э.Э. нинг» хулосаси Ўзбекистон Республикаси Давлат табиат қўмитаси эксперт кенгаши мажлисига муҳокамага чиқарилиши мумкин. «Д.Э.Э. » хулосаси лойихаси буюртмасига ва бошқа кузатувчи ташкилотларга юборилади.

Хўжалик фаолияти лойихасини амалга ошириш учун маблағ фақат «Д.Э.Э. хулоса» ижобий булсагина ажратилади. Экспертиза тугагач хужжатларнинг тирик комплекти буюртмачиларга. Хужжатларнинг нусхаси экспертиза ўтказгач орган архивида олиб қолинади, расмийлаштирилади ва белгиланган иш юритиш тартибига асосан сақланади. Д.Э.Э ни ўтказишада томонларнинг вазифалар ва жавобгарлиги хўжалик фаолияти лойихасининг ва бошқа хужжатнинг буюртмачисига ва ишлаб чиқувчи қуйидагиларни таъминлайди.

Асосий фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т. 1992 й.
2. Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун. Т. 1992 й.
3. Экологик экспертиза тугрисидаги қонун. Т. 2000 й.
4. Национальный доклад "О состоянии окружающей природной среды и использование природных ресурсов в республике Узбекистан". Т. 1998 г.
5. Национальный доклад "О состоянии окружающей природной среды и использование природных ресурсов в республике Узбекистан". Т. 2002 г.
6. Экология ҳукуки. Т. 2001й.
7. Справочник эколога-эксперта. Т. 1997 г.
8. Макаров С.В. Основа экономики природопользование. М.1989г.
9. Руководящий документ Охрана природы. Инструкция о порядке проведения оценки антропогенного воздействия на окружающую среду. Р.Ўз.КОП. Т. 1995 г.
10. Руководящий документ Охрана природы. Методическое указания по определению платежей за выбросы, сбросы загрязняющих веществ в природную среду и размещение отходов. Р.Ўз.КОП. Т. 1993 г.

Экологик экспертиза фаниданлабораториялар мажмуаси

Экологик экспертиза фанидан I- чи лаборатория ишланмаси

МАВЗУ: Сув хавзалар таркибидаги ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш экологик ҳолатини ҳулосалаш.

МАКСАД: Талабаларга сув хавзалари таркибидаги аммоний микдорини аниклаш (тезкор усул) ёрдамида экологик ҳолатини ҳулосалаш ва аниклашни ўргатиш.

ЖИКОЗЛАР: 1. Акваквант 14400 блоки (0,05-0,8 мг микдор чегарасида)
2. Кимёвий стакан 250 мл – 4 дона
3. Воронка – 2 дона
4. Фильтр коғоз
5. сув намуналари солинган идишлар (окова, водопровод, дарё, коллектор)

ИШНИНГ БОРИШИ: Сувлар таркибида аммоний H_4^+ сони шаклида кўп бўлади. H_3/H_4 лар нисбати сувдаги РН кўрсаткичини аниқлайди. Аммоний сув таркибига ҳар хил йўллар билан тушади. Масалан: газни қайта ишлаш заводлари, ёмғир сувлари ва минерал ўғитлар орқали.

Сувлардаги баликлар уларни микдорини ошишига сезгир ҳисобланадилар. Дунё сокликни саклаш ташкилоти томонидан аммоний РЭМ-0,05 мг/л микдори билан белгилаган.

АНИКЛАШ ТАРТИБИ:

1 Олинган намуналар текширишдан олдин 250 мл стаканда филтрланади. Сўнгра икки тюрбикга текшириладиган эритма солинади.

2 Тюрбикдаги эритмага H_4 – 1А эритмасидан 5 томчи томирилади ва 10-15 секунд давомида аралаштирилади.

3 Хосил бўлган эритмага H_4 – 2А эритмасидан 5 томчи томириб, 10-15 секунд давомида аралаштирилади.

4 Тюрбик ичидаги эритмага 5 томчи H_4 - 3А эритмасидан томириб, яхшилаб чайқалади.

5 Хосил бўлган эритмани 3 минут сакланади ва сўнг блокдаги ўз ўрнига жойлаштирилади. Сўнг блок остидаги рангли пластинкасидаги рангларга солиштириб, аммоний микдори аникланади.

ИШНИНГ НАТИЖАСИ:

Сув таркибидаги аммоний ионларини микдори махсус карта ёрдамида аникланганидан сўнг, олинган ракамлар жадвалга туширилади.

№	Намуна тури ва олинган жой	Сана	Намуналарни текшириш сони				
			1	2	3	4	Ўртача
1	Ичимлик суви						
2	Окова сув						
3	Дарё суви						
4	Коллектор сув						

ХУЛОСА: Олинган маълумотларни ўрганиб куйидаги формуласи ёрдамида

$$C_k = \frac{C_f * Q + C_s * q}{Q + q}$$

микдори мг/л

C_f - окова сув микдори мг/л
 C_s - фон дарё узанидаги модда
 Q - дарё сувини сарфланиши м³/сек
 q - окова сув сарфланиши м³/сек

сифат курсатгичи бахоланади ва хулосаланади.

Экологик экспертиза фанидан
2 - чи лаборатория ишланмаси

МАВЗУ: Тупрок таркибидаги ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш ёрдамида экологик ҳолатини ҳулосалаш.

МАКСАД: Талабаларга фон ва кишлок ҳужалигида фойдаланиладиган тупроқлар таркибидаги нитрат ионлари микдорини, “нитрат-тест” ёрдамида экологик ҳулоса аниклашни ўргантиш.

ИШНИНГ БОРИШИ: Кейинги йилларда кишлок ҳўжалигида кимёвий моддаларни кўп кўлланилиши натижасида тупрок таркибида нитратлар микдорини кўпайиб кетишига сабаб бўлди. Шунинг учун тупрок таркибида тўпланадиган нитратлар ва микдорини аниклаш экологик мониторинг фанининг асосий йўналишларидан бири эканлиги талабаларга эслатилади.

ЖИХОЗЛАР:

1. Нитрат – тест индикатори (махсус)
2. Кимёвий стакан 250 мл – 4 дона
3. Воронка – 2 дона
4. Фильтр коғоз
5. Тупрок намунаси.

НИТРАТНИ ТЕСТ ЁРДАМИДА АНИКЛАШ ТАРТИБИ

1 Нитрат тест идиши ичига солинган коғоз таёчаларни олиб, идишни тез ёпиш лозим.

2 Коғоз таёкчасини назорат ўтказиладиган эритмага бир секунд ботириб олинади. Шундай ботириш бу иш шундай бажарилиши керакки, коғоз таёкчасидаги махсус коғозлари эритмага тўлик ботган бўлиши керак.

3 Ботириб олгандан сўнг, коғоз таёкчани силкитиб, сувсизлантирилади ва бир минут кутилади. Сўнг махсус коғозларининг ранги ўзгаради. Хосил бўлган рангни нитрат тест идиши теварагидаги рангли шкалалар тасвирига солиштириб унинг микдори аникланади.

ТУПРОК НАМУНАСИНИНГ НАЗОРАТИ:

Тупрок намунаси майдаланади ва дистирланган сувда 1:1 нисбатига эритилади, баъзи ҳолларда филтрлаш керак бўлади.

Барча намуналар таркибидаги нитратларни аниклаш юқорида келтирилган тартибда олиб борилади.

ИШНИНГ НАТИЖАСИ: Нитрат тест ёрдамида олинган маълумотлар жадвалга туширилади.

№	Намуна олинган жой	Сана	Текширишлар сони				
			1	2	3	4	Ўртача
1	Фон тупрок						
2	Ифлосланган тупрок						

ХУЛОСА: олинган тест маълумотлари қуйидаги формулалар билан $Y = P_1 - P_2$, $P_1 = B * C_6 * Z_{\text{ц}} * H_3$, $P_2 = P_1 * K_3$, $K_3 = 1 / H_c$ ҳисобланади ва таҳлил қилиниб хулосаланади.

Y - кишлок хужалигида йукотилган унумдор тупрок

P₁ - ифлосланмаган тупрок унумдорлиги

P₂ - ифлосланган тупрок унумдорлиги

B - тупрок балл бонитети

C₆ - 1 га ҳосилдорлик баҳоси ц/га (сум)

Z_ц - минтакавий сотиб олиш қиймати центнер (сум)

H₃ - 1 гектар сарф харажати (сум)

K₃ - ифлослантиришни пасайтирувчи коэффициент

H_c – модданинг неча РЭМ марта ортганлиги

Экологик экспертиза фанидан
3 - чи лаборатория ишланмаси

МАВЗУ: Усимлик танасида тупланадиган ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш ёрдамида экологик ҳолатини хулосалаш.

МАКСАД: Талабаларга ўсимликлар таркибидаги нитрат ионлари микдорини, “нитрат-тест” ёрдамида улар микдорини аниклаш ва экологик хулосалашни ўргатиш.

ЖИХОЗЛАР:

1. Нитрат – тест индикатори (махсус)
2. Кимёвий стакан 250 мл – 4 дона
3. Воронка – 2 дона
4. Фильтр коғоз
5. Тупрок намунаси.

ИШНИНГ БОРИШИ: Кейинги йилларда кишлоқ хўжалигида кимёвий моддаларни кўп қўлланилиши натижасида тупрок таркибдаги нитратлар микдори ошиб бормокда ва бу ҳолат ўсимликлар таркибида нитратлар микдорини кўпайиб кетишига сабаб бўлмокда. Бугдой ва бошқа кишлоқ хўжалик маҳсулотларини истеъмол қилган кишилар саломатлигига путур етказмокда. Шунинг учун ўсимликлар таркибида тўпланадиган нитратлар ва микдорини аниклаш экологик мониторинг ва экспертиза фанининг асосий йўналишларидан бири эканлиги талабаларга эслатилади.

НИТРАТНИ ТЕСТ ЁРДАМИДА АНИКЛАШ ТАРТИБИ

1 Нитрат тест идиши ичига солинган коғоз таёкчаларни олиб, идишни тез ёпиш лозим.

2 Коғоз таёкчасини назорат ўтказиладиган эритмага бир секунд ботириб олинади. Шундай ботириш бу иш шундай бажарилиши керакки, коғоз таёкчасидаги махсус коғозлари эритмага тўлиқ ботган бўлиши керак.

3 Ботириб олгандан сўнг, коғоз таёкчани силкитиб, сувсизлантирилади ва бир минут кутилади. Сўнг махсус коғозларининг ранги ўзгаради. Косил бўлган рангги нитрат тест идиши теварагидаги рангли шкалалар тасвирига солиштириб унинг микдори аникланади.

ЎСИМЛИКЛАРНИ НАЗОРАТ КИЛИШ:

Кесиб олинган ўсимлик бўлагини (новда ва барг) майдалаб, таркибидаги шираси сиқиб олинади. Олинган намуна кучли концентрланган бўлса, намунага 1:1 нисбати дистирланган сув кўшилади.

Барча намуналар таркибидаги нитратларни аниклаш юқорида келтирилган тартибда олиб борилади.

ИШНИНГ НАТИЖАСИ: Нитрат тест ёрдамида олинган маълумотлар жадвалга туширилади.

№	Намуна олинган жой	Сана	Текширишлар сони				
			1	2	3	4	Ўртача
1	Фон усимликлари						
2	Ифлосланган тупрокда Усган усимликлар						

ХУЛОСА: олинган тест маълумотлари куйидаги формулалар билан $X = P_1 - P_2$ ҳисобланади ва таҳлил қилиниб ҳулосаланади.

X - усимлик таркибидаги нитрат микдорини

P_1 - ифлосланмаган тупрокдаги усимлик таркибидаги нитрат микдори

P_2 - ифлосланган тупрокдаги усимлик таркибидаги нитрат микдори

Экологик экспертиза фанидан
4 - чи лаборатория ишланмаси

МАВЗУ: Мева ва сабзавад таркибида тупланадиган
ифлослантирувчи моддалар микдорини аниклаш ёрдамида
экологик хулоса бериш.

МАКСАД: Талабаларга ўсимликлар мевалари таркибидаги
нитрат ионлари микдорини, “нитрат-тест” ёрдамида улар
микдорини аниклаш ва экологик хулосалашни ўргатиш.

ЖИХОЗЛАР:

1. Нитрат – тест индикатори (махсус)
2. Кимёвий стакан 250 мл – 4 дона
3. Воронка – 2 дона
4. Фильтр коғоз
5. Тупрок намунаси.

ИШНИНГ БОРИШИ: Кейинги йилларда кишлоқ
хўжалигида кимёвий моддаларни кўп қўлланилиши натижасида
тупрок таркибдаги нитратлар микдори ошиб бормокда ва бу ҳолат
ўсимликлар таркибида нитратлар микдорини кўпайиб кетишига
сабаб бўлмокда. Бугдой ва бошқа кишлоқ хўжалик
махсулотларини истеъмол қилган кишилар саломатлигига путур
етказмокда. Шунинг учун ўсимликлар таркибида тўпланадиган
нитратлар ва микдорини аниклаш экологик мониторинг ва
экспертиза фанининг асосий йўналишларидан бири эканлиги
талабаларга эслатилади.

НИТРАТНИ ТЕСТ ЁРДАМИДА АНИКЛАШ ТАРТИБИ

1 Нитрат тест идиши ичига солинган коғоз таёкчаларни олиб,
идишни тез ёпиш лозим.

2 Коғоз таёкчасини назорат ўтказиладиган эритмага бир секунд
ботириб олинади. Шундай ботириш бу иш шундай бажарилиши керакки,
коғоз таёкчасидаги махсус коғозлари эритмага тўлиқ ботган бўлиши
керак.

3 Ботириб олгандан сўнг, коғоз таёкчани силкитиб,
сувсизлантирилади ва бир минут кутилади. Сўнг махсус коғозларининг
ранги ўзгаради. Қосил бўлган рангни нитрат тест идиши теъарағидаги
рангли шкалалар тасвирига солиштириб унинг микдори аникланади.

ЎСИМЛИКЛАРНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ:

Кесиб олинган ўсимлик бўлагини (мева ва сабзавот) майдалаб, таркибидаги шираси сиқиб олинади. Олинган намуна кучли концентрланган бўлса, намунага 1:1 нисбати дистилланган сув қўшилади.

Барча намуналар таркибидаги нитратларни аниқлаш юқорида келтирилган тартибда олиб борилади.

ИШНИНГ НАТИЖАСИ: Нитрат тест ёрдамида олинган маълумотлар жадвалга туширилади.

№	Намуна олинган жой	Сана	Текширишлар сони				
			1	2	3	4	Ўртача
1	Мева						
2	Сабзавот						

ХУЛОСА: олинган тест маълумотлари қуйидаги формулалар билан $X = P_1 - P_2$ ҳисобланади ва таҳлил қилиниб ҳулосаланади.

X - усимлик таркибидаги нитрат микдорини

P_1 - ифлосланмаган тупроқдаги мева (сабзавот) таркибидаги нитрат микдори

P_2 - ифлосланган тупроқдаги мева (сабзавот) таркибидаги нитрат микдори

Асосий фойдаланилган адабиётлар:

1. Справочник эколога-эксперта. Т. 1997 г.
2. Руководящий документ Охрана природы. Инструкция о порядке проведения оценки антропогенного воздействия на окружающую среду. Р.Уз.КОП. Т. 1995 г.
3. Руководящий документ Охрана природы. Методическое указания по определению платежей за выбросы, сбросы загрязняющих веществ в природную среду и размещение отходов. Р.Уз.КОП. Т. 1993 г.

Экологик Экспертиза фанидан мустакил ишлар мавзулари

1. Экологик экспертизанинг сосий тамоиллари.
2. Экологик экспертиза тугрисидаги конун хужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.
3. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги ваколатлатли давлат органи ва унинг вазифалари.
4. Экологик экспертиза турлари.
5. Давлат экологик экспертизаси утказишда куйиладиган талаблар.
6. Экологик экспертизанинг конунийлиги.
7. Экологик экспертизанинг ҳукукий асослари.
8. Давлат экологик экспертизаси утказиш учун талаб этиладиган маълумотлар.
9. Экологик экспертиза фанининг асосий илмий тадқиқот усуллари.
10. Экологик экспертизаси тугрисидаги конун.
11. Жамоат экологик экспертизаси ва ҳулосаси.
12. Экологик экспертиза мақсад ва вазифаси.
13. Экологик экспертиза фанининг назарий асослари.
14. Давлат экологик экспертизасини утказишни мажбурийлиги.
15. Эксперт кенгашлари ва уларнинг фаолияти.
16. Экологик аудит ва уни утказиш тартиблари.
17. Корхоналар технологияси, техникаси, лойиҳаларнинг экологик экспертизаси.
18. Экологик экспертиза буюртмачисининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
19. Давлат экологик экспертиза объектлари.
20. Экологик экспертизани молиялаш.
21. Табиатни узгартириш лойиҳаларининг экологик экспертизаси.
22. Экологик зарарни экологик экспертизалаш босқичлари.
23. Лойиҳаларни эксперт баҳолаш.
24. Лойиҳанинг экосистемалар буйича экологик экспертизаси.
25. Махсус регионал муаммоли тадқиқотларни амалга ошириш.
26. Сув хавзаларини ифлосланганлигини баҳолаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси.
27. Технология ва техниканинг экологик мос келиши ва ресурс истеъмоли ҳажмининг
28. Корхоналар лойиҳаларининг ҳудудий, тармок хусусиятларининг экологик хавфлилиги даражасини комплекс ҳисобга олиш.
29. Атмосферадаги ифлослантирувчи моддаларнинг аниқлаш тартиби.
30. Корхонанинг табиий ресурслари, табиий шароитга атроф муҳитга узок муддатли экологик таъсирини баҳолаш.
31. Атмосфера хавосини экологик экспертизасини утказиш тартиби.
32. Чикитсиз ва кам чикитли технологияларга утиш зарурати.
33. Корхона фаолиятида хомашё ва ресурслардан фойдаланиш муддатларининг экологик оқибатларини этиборга олиш.

34. Табиатдаги ва кишлок хужалигидаги тупрок холатини бузулганлигини аниклаш тартиби.
35. Жонли табиатга антропоген чикиндилар таъсирини аниклаш тартиби ва экспертиза хулосаси.
36. Кимёвий агентнинг табиат мажмуаларига таъсирини аниклаш.
37. Атмосфера хавосини саноат чикиндилари билан ифлосланиши.
38. Давлат экологик экспертизаси хулосаларини ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш.

5850200 – Экология ва табиатдан фойдаланиш йуналиши III – курс талабалари учун "Экологик экспертиза" фанидан тест саволлари.

1. Экологик экспертиза тугрисидаги қонун қачон тасдиқланган.
А. 1992 йил 7 декабрда
В. 1996 йил 23 декабрда
*С. 2000 йил 25 май
Д. 1995 йил 16 декабрда
2. Нечта экологик экспертиза турлари мавжуд.
А. 2
В. 4
С. 1
*Д. 3
3. Иккинчи тоифага мансуб қорхона ва объектлар экологик экспертизадан утқизиш учун тулов миқдори
А. энг қам ойлик иш ҳакининг 50 баробари
*В. энг қам ойлик иш ҳакининг 25 баробари
С. энг қам ойлик иш ҳакининг 3 баробари
Д. энг қам ойлик иш ҳакининг 70 баробари
4. Экологик экспертиза усуллари нечта.
*А. 5
В. 6
С. 3
Д. 4
5. Озонни парчаловчи фреонлар ишлаб чиқаришни 50% га қамайтириш тўғрисидаги ҳужжат қачон ва қаерда қабул қилинган?
А. 1991 йил, Тошкент.
*В. 1987 йил. Москва.
С. 1988 йил, АҚШ.
Д. 1989 йил, Монреаль
6. Экологик экспертиза усуллари қайси жавобда тугри қурсатилган.
А. маълумотлар туплаш, умумлаштириш усуллари
В. таҳлил қилиш, баҳолаш усуллари
С. ҳулоса бериш усули
*Д. барча жавоб тугри
7. Экологик экспертиза тизими қайси жавобда тугри қурсатилган.
А. давлат, жамоат

- *В. давлат, жамоат, аудит
- С. давлат, аудит
- Д. жамоат, аудит

8. Органик моддаларни минерал бирикмаларга айлантирадиган организмлар группаси

кандай ном била юритилади?

- А. Бактериялар.
- *В. Редуцентлар.
- С. Продуцентлар.
- Д. Консументлар

9. Давлат экологик экспертизасини Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитаси олиб борадиган асосий ваколатларини курсатинг

А. давлат экологик экспертизасини тайинлайди ва утказди, экологик экспертизаси комиссияси, унинг аъзолари ва экспертлар гуруҳини тузади

В. экологик экспертизасига тегишли булган меъёрий-техник, ҳуқуқий-услубий ҳужжатларни ишлаб чиқади ва тасдиқлайди

*С. барча жавоб тугри

Д. давлат экологик экспертизаси ҳулосалари талабларини бажарилишини назорат қилади

10. Табиат-жамиyat тизимидаги экологик экспертиза турларини курсатинг

А. ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий

В. илмий-техникавий, санитария-экологик,

С. жамоатчи, аудит

*Д. ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, илмий-техникавий, санитария-экологик, жамоатчи

11. Экологик экспертиза объектлари

А. давлат дастурларининг, концепцияларининг ишлаб чиқариш қўшмаҳкамаларини, иқтисодий ва ижтимоий соҳа тармоқларини жойлаштириш ҳамда ривожлантириш схемаларининг лойиҳалари, барча турдаги қурилишлар учун ер майдонларини ажратиш ҳужжатлари

В. лойиҳа олди ва лойиҳа ҳужжатлари, табиий ресурсларидан фойдаланиш билан боғлиқ ҳужалик ва бошқа хил фаолиятни тартибга меъёрий-техник вайруқнома-услубий ҳужжатларнинг лойиҳалири, техника, технология, материаллар, маҳсулотларни янги турларини яратишга доир ҳужжатлар

С. атроф табиий муҳит ҳолатига ва фуқаролар ҳаёти ва соғлиғига зарарли ва ҳавфли таъсир қўлатувчи ишлаб чиқариш жараёнини амалга

ошираётган барча турдаги корхоналар, шаҳар солиқ хужалигининг барча турлари, махсус ҳукукий режимли объектлар

*Д. барча жавоблар тугри

12. Тупрокда қандай ҳолатдаги сувдан ўсимликлар фойдалана олмайди?

А. Буг ҳолатидаги сувдан.

В. Капилляр сувдан

*С. Кимёвий бириккан сувдан

Д. Гравитацион сувдан.

13. Экологик экспертиза неча босқичда олиб борилади

*А. 5

В. 6

С. 4

Д. 7

14. Кишлоқ хужалигида йукотилган тупрокни улчамини аниқлаш

*А. $Y_n = P_1 - P_2$

В. $\Pi_{ij} = P_j * K_{ij} * \Delta M_{ji}$
 $C_f * Q + C_s * q$

С. $C_k = \frac{\dots}{Q + q}$

Д. $M_3 = \Pi^x + P^1 + P^2$

15. Жамоат экологик экспертиза қим тамонидан олиб борилади

А. нодавлат ташколотлари

*В. А ва С жавоблари тугри

С. фуқаролар тамонидан, нотижорат ташкилатлари

Д. давлат тамонидан

16. Экологик аудит қим тамонидан тайинланади

*А. ишлабчиқариш мулдорлари

В. фуқаролар

С. давлат

Д. барча жавоб тугри

17. Экологик экспертиза олиб бориш тартиби босқичлари қайси жавобда тугри қурсатилган

А. экологик экспертизасини тайинланиши; экологик экспертиза ҳулосаси юзасидаги низоларни ҳал этиш; объектларни экологик қоида-талабларга мос ёки зид эканлиги ҳақида ҳулоса тайёрлаш ва уни тасдиқлаш; объект ҳақида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш; объект ҳақида ҳулосани банк муассасаларига юбориш

В. объект хакида хулосани банк муассасаларига юбориш; экологик экспертизасини тайинланиши, экологик экспертиза хулосаси юзасидаги низоларни хал этиш; объект хакида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш;

С. объектларни экологик коида-талабларга мос ёки зид эканлиги хакида хулоса тайёрлаш ва уни тасдиклаш; объект хакида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш;

*Д. экологик экспертизасини тайинланиши; объект хакида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш; объектларни экологик коида-талабларга мос ёки зид эканлиги хакида хулоса тайёрлаш ва уни тасдиклаш; объект хакида хулосани банк муассасаларига юбориш; экологик экспертиза хулосаси юзасидаги низоларни хал этиш;

18. Адаптация деб нимага айтилади?

А. Ўсимлик организмларининг ташки мухит шароитларига мослашишига айтилади.

*В. Организмларнинг ташки мухит шароитига мослашишига айтилади.

С. Хайвонларни тупрокка яшашга мослашишига айтилади.

Д. Хайвонларни ўсимликларга таъсирга айтилади.

19. Экологик экспертиза бу-

А. мухим ва мураккаб жараён булиб, атроф табиий мухит мусаффолигини саклаш

В. табиатдан самарали фойдаланиш ва аҳоли саломатлагини назорат килиш

С. аҳоли саломатлигини саклашдаги мухим ва мураккаб тизим

*Д. мухим ва мураккаб жараён булиб, атроф табиий мухит мусаффолигини саклаш, табиатдан самарали фойдаланиш ва аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлашга қаратилагн ташкилий-хукукий чора- тадбирлар

20. Тоза атмосфера хавоси таркибидаги асосий газлар миқдори (% ҳисобида) тугри курсатилган каторни курсатинг?

*А. N-78,1; O₂-21,0; Ar -0,9; CO₂ -0,003

В. H₂S -0,1; CH₄-0,1; N-78,1; SO₂- 1,5

С. N-61,0; O₂-19,0; CO₂-10,0; Ar-1,0

Д. N-78,1; O₂-20,5; SO₂- 1,0; CO₂ -0,5

21. Атроф мухитга булган таъсирларни неча қисмга булиб урганамиз

*А. 3- инсонларга булган, биосферага, абиотик омилга булган таъсир

В. 2- абиотик ва биотик омилларга булган таъсир

С. 4- инсонларга булган, биосферага, абиотик омилга, рельефга булган таъсир

Д. 5- инсонларга булган, биосферага, абиотик омилга, рельефга ва иклимга булган таъсир

22. Мухитнинг эдафик омили нима?

А. усимликлар катлами

В. шурланиш даражаси

*С. Тупрок катлами

Д. А ва С жавоби тугри

23. Туртинчи тоифага мансуб корхона ва объектлар экологик экспертизадан утказиш учун тулов микдори

А. энг кам ойлик иш хакининг 50 баробари

В. энг кам ойлик иш хакининг 25 баробари

*С. энг кам ойлик иш хакининг 3 баробари

Д. энг кам ойлик иш хакининг 70 баробари

24. Объекларни фаолият турлари буйича нечта тоифага булиб урганамиз

*А. 4

В. 3

С. 5

Д. 2

25. Атмосфера хавосига РЭМданорттик чиккан моддалар учун тулов

А. $Y_{\pi} = P_1 - P_2$

*В. $\Pi_{ij} = \frac{P_j * K_{ij} * \Delta M_{ji}}{C_f * Q + C_s * q}$

С. $C_k = \frac{\dots}{Q + q}$

Д. $M_3 = \Pi^x + P^1 + P^2$

26. Экологик экспертиза утказиш муддати

А. 1ва2 тоифа объектлари учун 6 ойда, 3ва4 тоифа объектлари учун 3 ойда

В. 1ва2 тоифа объектлари учун 8 ойда, 3ва4 тоифа объектлари учун 4 ойда

*С. 1ва2 тоифа объектлари учун 2 ойда, 3ва4 тоифа объектлари учун 1 ойда

Д. 1ва2 тоифа объектлари учун 10 ойда, 3ва4 тоифа объектлари учун 5 ойда

27. Агрофитоценозларда доминант турлар кандай хосил килади?

А. табиий танланиш оркали хосил булади

- *В. инсон тамонидан киритилади ва бошқарилади
- С. Ерда сув сатҳини кутарилишидан ҳосил бўлади
- Д. ҳамма жавоблар тугри

28. Учинчи тоифага мансуб корхона ва объектлар экологик экспертизадан утказиш учун тулов миқдори

- *А. энг кам ойлик иш ҳакининг 50 баробари
- В. энг кам ойлик иш ҳакининг 25 баробари
- С. энг кам ойлик иш ҳакининг 3 баробари
- Д. энг кам ойлик иш ҳакининг 70 баробари

29. Организмларни ташқи муҳитга мосланишини асосий йуллари қайси жавобда тугри қурсатилган?

- А. актив йул, пассив йул, ноқулай шароит
- *В. актив йул, пассив йул, ноқулай шароит таъсиридан қочиш
- С. салбий, ижобий, пассив йуллар
- Д. тугри жавоб йук

30. Биринчи тоифага мансуб корхона ва объектлар экологик экспертизадан утказиш учун тулов миқдори

- А. энг кам ойлик иш ҳакининг 50 баробари
- В. энг кам ойлик иш ҳакининг 25 баробари
- С. энг кам ойлик иш ҳакининг 3 баробари
- *Д. энг кам ойлик иш ҳакининг 70 баробари

31. Қайси жавобда тикланадиган ресурслар тугри қурсатилган?

- *А. сув, тупроқ, усимлик, ҳайвонлар
- В. сув, тупроқ, нефт, олтин
- С. Тупроқ, усимлик, ҳайвон, газ
- Д. Нефт, газ, темир, мис

32. Экологик экспертиза талабларини бузганларга нисбатан қулланиладиган жазо қоралари

- А. маъмурий жавобгарликка тортилади
- В. жиноий жавобгарликка тортилади
- С. ахлокий жавобгарликка тортилади
- *Д. маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортилади

33. Экосистема деганда нимани тушунаси?

- А. Популяция-организм-материя.
- В. Популяция-абиотик компонент.
- *С. Ҷамоа-материя-энергия.
- Д. Ҷамоа- популяция-абиотик компонент

34. Қандай омил антропоген омил дейилади?

А. Организмлага иклим, харорат, ёруглик, хаво окими, шамол,
хаво

намлиги, тупрок ва рельефларни таъсири.

В. Барча жонли организмларнинг ўзаро таъсири.

*С. Кишиларни жамияти томонидан табиатга бўлган таъсири.

Д. Инсонларни факат ўсимликларга таъсири.

35. Антропоген омил нима?

А. инсоннинг овчилик фаолияти

В. инсон томонидан янги нав ва зотлар яратиш

*С. Инсонни атроф-мухитни узгартириши

Д. Тирик организмларга бевосита таъсири

36. Сув таркибидаги моддалар микдорини таркалиш тезлиги

А. $Y_{\Pi} = P_1 - P_2$

В. $\Pi_{ij} = P_j * K_{ij} * \Delta M_{ji}$
 $C_f * Q + C_s * q$

*С. $C_k = \frac{\quad}{Q + q}$

Д. $M_3 = \Pi^x + P^1 + P^2$

37. Рухсат этилган меъёр курсатгичи нима?

*А. чикиндиларни табиат мувозанатига таъсир этмайдиган микдори

В. чикиндиларни оптимал микдори

С. чикиндиларни энг кам микдори

Д. тугри жавоб йук

38. Кайси моддалар озон катламини емиради

А. фреон, огир металлар

В. фреон, аммиак, канцероген моддалар

*С. фреон, аммиак

Д. барча жавоблар тугри

39. Чикиндиларни хавфлилик даражаси буйича неча гурухга булинади

А. 1

В. 3

*С. 4

Д. 2

40. Экологик экспертизанинг ахамияти

А. табиатдаги мувозанатни саклайди

В. табиатдаги мувозанатни назорат килади

С. табиий мувозанатни бошқаради

*Д. барча жавоб тугри

41. Экосистема терминининг асосчиси ким?

- А. А.Н.Серебреков
- *В. А.Тенсли
- С. Богданов О.П.
- Д. Иоганзен Б.Г.

42. Нечанчи йилда халкаро биологик программа (МБП) ташкил этилди?

- *А. 1964 йил
- В. 1967 йил
- С. 1973 йил
- Д. 1968 йил

43. Ерда биринчи жонли организм қачон пайдо бўлган?

- А. 2 млрд. йил илгари.
- *В. 2,5 млрд. йил илгари.
- С. 3-3,5 млрд. йил илгари.
- Д. 4 млрд. йил илгари.

44. Адаптация деб нимага айтилади?

- А. усимлик организмларининг ташки мухит шароитларига мослашишига айтилади.
- *В. организмларнинг ташки мухит шароитига мослашишига айтилади.
- С. хайвонларни тупрокка яшашга мослашишига айтилади.
- Д. хайвонларни ўсимликларга таъсирига айтилади.

45. Экологик омил деб нимага айтилади?

- *А. организмларни ер юзига тарқалишига ва ривожланишига таъсир кўрсатувчи ҳар бир ташки мухит элементига айтилади.
- В. хайвон ва ўсимликларнинг яшашига ва ривожланишига таъсир кўрсатувчи иқлим омилларига айтилади.
- С. усимликларга таъсир қилувчи биотик омилларга айтилади.
- Д. организмларнинг яшаш мухитига таъсир қилувчи радиактив нурлар, захарли моддалар, сувнинг таркиби, тупроқ ва рельеф омилларига айтилади

46. Жамоат экологик экспертиза ким тамонидан олиб борилади

- А. нодавлат ташколотлари
- *В. А ва С жавоблари тугри
- С. фукаралар тамонидан, нотижорат ташкилатлари
- Д. давлат тамонидан

47. Экологик экспертиза олиб бориш тартиби босқичлари қайси жавобда тугри қурсатилган

А. экологик экспертизасини тайинланиши; экологик экспертиза хулосаси юзасидаги низоларни хал этиш; объектларни экологик коида-талабларга мос ёки зид эканлиги хақида хулоса тайёрлаш ва уни тасдиқлаш; объект хақида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш; объект хақида хулосани банк муассасаларига юбориш

В. объект хақида хулосани банк муассасаларига юбориш; экологик экспертизасини тайинланиши, экологик экспертиза хулосаси юзасидаги низоларни хал этиш; объект хақида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш;

С. объектларни экологик коида-талабларга мос ёки зид эканлиги хақида хулоса тайёрлаш ва уни тасдиқлаш; объект хақида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш;

*Д. экологик экспертизасини тайинланиши; объект хақида маълумотларни туплаш, умумлаштириш ва баҳо бериш; объектларни экологик коида-талабларга мос ёки зид эканлиги хақида хулоса тайёрлаш ва уни тасдиқлаш; объект хақида хулосани банк муассасаларига юбориш; экологик экспертиза хулосаси юзасидаги низоларни хал этиш;

48. Экологик экспертиза тизими қайси жавобда тугри курсатилган.

А. давлат, жамоат

*В. давлат, жамоат, аудит

С. давлат, аудит

Д. жамоат, аудит

49. Экологик экспертиза неча босқичда олиб борилади

*А. 5

В. 6

С. 4

Д. 7

50. Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун қачон тасдиқланган.

А. 1992 йил 7 декабрда

В. 1996 йил 23 декабрда

*С. 1992 йил 9 декабрда

Д. 1995 йил 16 декабрда

Тест саволлар қалити									
1-с	2-д	3-в	4-а	5-в	6-д	7-в	8-в	9-с	10-д
11-д	12-с	13-а	14-а	15-в	16-а	17-д-	18-в	19-д	20-а
21-а	22-с	23-с	24-а	25-в-	26-с	27-в	28-а	29-в	30-д
31-а	32-д	33-с	34-с	35-с	36-с	37-а	38-с	39-с	40-д
41-в	42-а	43-в	44-в	45-а	46-в	47-д	48-в	49-а	50-с

5850200 – Экология ва табиатдан фойдаланиш йуналиши III – курс талабалари учун "Экологик экспертиза" фанидан якуний назорат вариант саволлари.

ВАРИАНТ -1

1. Экологик экспертиза тугрисида тушунча.
2. Экологик экспертиза хулосаларининг илмий асосланганлиги ва қонунийлиги.
3. Экологик аудит ва уни утказиш тартиблари.
4. Моддаларнинг тарқалиш қонунияти.

ВАРИАНТ - 2

1. Фаннинг предмети ва объекти.
2. Экологик экспертизанинг ошқорлиги.
3. Экологик аудит объектларни мустақил экологик экспертиза қилиш.
4. Атмосферадаги ифлослантирувчи моддаларнинг аниқлаш тартиби.

ВАРИАНТ - 3

1. Экологик экспертизанинг методологик асослари.
2. Табиатни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонун.
3. Экологик экспертизани молиялаш.
4. Атмосфера ҳавосини экологик экспертизасини утказиш тартиби.

ВАРИАНТ - 4

1. Экологик экспертизани бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва алоқалари.
2. Экологик экспертизаси тугрисидаги қонун.
3. Табиий рационал ва нораціонал фойдаланиш.
4. Сув ҳавзаларининг ифлосланиши ва уларнинг оқибатлари.

ВАРИАНТ - 5

1. Экологик экспертиза фанининг асоси йилмий тадқиқот усуллари.
2. Ўзбекистон Республикаси қонунлари экологик экспертизанинг ҳуқуқий асослари.
3. Табиий ресурслардан мақсадли фойдаланиш.
4. Сувнинг табиатдаги аҳамияти.

ВАРИАНТ - 6

1. Тизимли, меъёрий таҳлил, эксперт баҳолаш ва бошқа усулларнинг аҳамияти.
2. Экологик экспертиза бўйича меъёрий, раҳбарий ва методик ҳужжатларини талаблари.
3. Экологик зарарни экологик экспертизалаш босқичлари.
4. Сувни ифлослантирувчи модда ва манбалар.

ВАРИАНТ - 7

1. Экологик экспертиза фанининг вазифалари.
2. Эксперт кенгашлари фаолияти.
3. Лойиханинг экосистемалар бўйича экологик экспертизаси.
4. Табиат ва саноатдаги сувлар таркибидаги моддаларнинг меъёр курсатгичи.

ВАРИАНТ – 8

1. Экологик экспертизанинг мазмуни, моҳияти ва мақсади.
2. Экологик экспертиза буюртмачисининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
3. Корхоналар лойихаларининг экологик экспертизаси тугрисида тушунча.
4. Сув хавзаларини ифлосланганлигини баҳолаш тартиби ва экологик экспертиза ҳулосаси.

ВАРИАНТ – 9

1. Экологик хавф-хатар ва уни бошқариш.
2. Давлат экологик экспертизасининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги.
3. Лойихали эксперт баҳолаш.
4. Тирик организмларнинг табиатдаги тутган урни.

ВАРИАНТ - 10

1. Корхоналар технологияси лойихаларнинг экологик экспертизаси.
2. Экологик экспертиза тугрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.
3. Махсус регионал муаммоли тадқиқотларни амалга ошириш.
4. Модда ва энергия айланишида биотанинг аҳамияти.

ВАРИАНТ -11

1. Табиатни узгартириш лойихаларининг экологик экспертизаси.
2. Экологик экспертиза турлари.
3. Корхоналар лойихаларининг ҳудудий, тармок хусусиятларининг экологик хавфлилиги даражасини комплекс ҳисобга олиш.
4. Озика занжири.

ВАРИАНТ - 12

1. Хужалик фаолиятининг интеграл таҳлили ва экологик экспертизаси.
2. Давлат экологик экспертизаси.
3. Ўзбекистон Республикаси "Ер" тугрисидаги қонун.
4. Тирик мавжудотларнинг атроф муҳит ифлосланишига жавоб реакцияси.

ВАРИАНТ - 13

1. Экологик экспертиза тамоиллари тугрисида тушунча.
2. Жамоат экологик экспертизаси.
3. Саноат ва кишлок хужалигада фойдаланиладиган ерлар тугрисида тушунча.
4. Жонли табиатга антропоген чикиндилар таъсирини аниклаш тартиби ва экологик экспертиза хулосаси.

ВАРИАНТ - 14

1. Экологик экспертизанинг конунийлиги.
2. Ер ресурсларини ифлослантирувчи манбалар.
3. Экологик аудит.
4. Технология ва техниканинг экологик экспертизаси тугрисида тушунча.

ВАРИАНТ - 15

1. Давлат экологик экспертизасини утказишни мажбурийлиги.
2. Давлат экологик экспертиза объектлари.
3. Каттик чикиндилартугрисида умумий маълумот ва уларни кайта ишлаш, кумиш технологиялари.
4. Биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий мухитга таъсири.

ВАРИАНТ - 16

1. Экологик экспертизанинг холислиги.
2. Давлат экологик экспертизаси вазифалари.
3. Чикиндиларни ер ресурсларига таъсири.
4. Чикитсиз ва кам чикитли технологияларга утиш зарурати.

ВАРИАНТ -17

1. Экологик экспертизанинг асослиги.
2. Давлат экологик экспертизаси утказиш учун талаб этиладиган маълумотлар.
3. Табиатдаги ва кишлок хужалигидаги тупрок ҳолатини бузулганлигини аниклаш тартиби.
4. Кимёвий агентнинг табиат мажмуаларига таъсирини аниклаш.

ВАРИАНТ - 18

1. Экологик экспертизада хавфсизлик талабларини этиборга олишнинг мажбурийлиги.
2. Давлат экологик экспертизасининг хулосаси ва уни ижро этишнинг мажбурийлиги.
3. Атмосфера хавосини саноат чикиндилари билан ифлосланиши.

4. Препаратларнинг захарлиги ва унинг табиатга таъсирини меъёрларга мос келиши нуктаи назардан эксперт баҳолаш.

ВАРИАНТ - 19

1. Экологик экспертизада хужалик ва бошқа фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва инсон соғлиғига таъсирини баҳолашнинг аҳамияти.
2. Ҷамоат экологик экспертизаси.
3. Атмосфера ҳавоси ва унинг табиатдаги тутган урни.
4. Экологик экспертизани ташкил этиш ва утказишнинг узига хос хусусиятлари ва уларга қўйиладиган талаблар.

ВАРИАНТ - 20

1. Ҷамоат экологик экспертизасининг ҳулоаси.
2. Экологик экспертиза берадиган ахборотларнинг ишончлилиги ва тулаллиги.
3. Ҳавони ифлослантирувчи модда ва манбалар.
4. Табиатни муҳофаза қилиш давлат қумитасининг экологик экспертиза соҳасидаги ваколатлари.

ВАРИАНТ –21

1. Экологик экспертизанинг сосий тамоиллари.
2. Экологик экспертизанинг асослиги.
3. Экологик экспертиза тугрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.
4. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги ваколатлатли давлат органи ва унинг вазифалари.
5. Экологик экспертиза тугрисида тушунча.

ВАРИАНТ -22

1. Экологик экспертиза тамоиллари тугрисида тушунча.
2. Экологик экспертизанинг ошқорлиги.
3. Экологик экспертиза турлари.
4. Давлат экологик экспертизаси утказишда қўйиладиган талаблар.
5. Фаннинг предмети ва объекти.

ВАРИАНТ -23

1. Экологик экспертизанинг қонунийлиги.
2. Экологик экспертизанинг ҳуқуқий асослари.
3. Давлат экологик экспертизаси.
4. Давлат экологик экспертизаси утказиш учун талаб этиладиган маълумотлар.
5. Экологик экспертиза фанининг асосий илмий тадқиқот усуллари.

ВАРИАНТ - 24

1. Экологик экспертизаси тугрисидаги конун.
2. Жамоат экологик экспертиза.
3. Жамоат экологик экспертизасининг хулосаси.
4. Экологик экспертиза мақсад ва вазифаси.
5. Экологик экспертиза фанининг назарий асослари.

ВАРИАНТ - 25

1. Давлат экологик экспертизасини утказишни мажбурийлиги.
2. Эксперт кенгашлари ва уларнинг фаолияти.
3. Экологик аудит.
4. Экологик аудит ва уни утказиш тартиблари.
5. Корхоналар технологияси, техникаси, лойихаларнинг экологик экспертизаси.

ВАРИАНТ – 26

1. Экологик экспертизанинг холислиги.
2. Экологик экспертиза буюртмачисининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
3. Давлат экологик экспертиза объектлари.
4. Экологик экспертизани молиялаш.
5. Табиатни узгартириш лойихаларининг экологик экспертизаси.

ВАРИАНТ –27

1. Экологик зарарни экологик экспертизалаш босқичлари.
2. Лойихали эксперт баҳолаш.
3. Хавони ифлослантирувчи модда ва манбалар.
4. Табиат ва саноатдаги сувлар таркибидаги моддаларнинг меъёр курсатгичи.
5. Биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий муҳитга таъсири.

ВАРИАНТ –28

1. Лойиханинг экосистемалар бўйича экологик экспертизаси.
2. Махсус регионал муаммоли тадқиқотларни амалга ошириш.
3. Моддаларнинг тарқалиш қонуниятлари.
4. Сув хавзаларини ифлосланганлигини баҳолаш тартиби ва экологик экспертиза хулосаси.
5. Технология ва техниканинг экологик мос келиши ва ресурс истеъмоли ҳажмининг

ВАРИАНТ –29

1. Корхоналар лойихаларининг экологик экспертизаси тугрисида тушунча.
2. Корхоналар лойихаларининг ҳудудий, тармок хусусиятларининг экологик хавфлилиги даражасини комплекс ҳисобга олиш.

3. Атмосферадаги ифлослантирувчи моддаларнинг аниклаш тартиби.
4. Тирик организмларнинг табиатдаги урни.
5. Корхоналар технологияси, техникаси, лойихаларнинг экологик экспертизаси.

ВАРИАНТ –30

1. Корхонанинг табиий ресурслари, табиий шароитга атроф мухитга узок муддатли экологик таъсирини баҳолаш.
2. Ер ресурсларини ифлослантирувчи манбалар.
3. Атмосфера хавосини экологик экспертизасини утказиш тартиби.
4. Тирик мавжудотларнинг атроф мухит ифлосланишига жавоб реакцияси.
5. Чикитсиз ва кам чикитли технологияларга утиш зарурати.

ВАРИАНТ –31

1. Корхона фаолиятида хомашё ва ресурслардан фойдаланиш муддатларининг экологик оқибатларини этиборга олиш.
2. Табиатдаги ва кишлок хужалигидаги тупрок ҳолатини бузулганлигини аниклаш тартиби.
3. Сувнинг табиатдаги аҳамияти.
4. Жонли табиатга антропоген чиқиндилар таъсирини аниклаш тартиби ва экспертиза ҳулосаси.
5. Кимёвий агентнинг табиат мажмуаларига таъсирини аниклаш.

ВАРИАНТ –32

1. Атмосфера хавосини саноат чиқиндилари билан ифлосланиши.
2. Сувни ифлослантирувчи модда ва манбалар.
3. Технология ва техниканинг экологик экспертизаси тугрисида тушунча
4. Препаратларнинг захарлиги ва унинг табиатга таъсирини меъёрларга мос келиши нуктаи назардан эксперт баҳолаш.
5. Давлат экологик экспертизаси ҳулосаларини ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш.